

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra právních dějin

Ústavní vývoj frankistického Španělska

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Radim Seltenreich
Vypracovala: Zuzana Horáčková

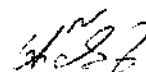
Praha 2008

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

Děkuji tímto za odbornou pomoc a vedení Doc. JUDr. Radimu Seltenreichovi.

V Praze dne 20. června 2008

Zuzana Horáčková

Obsah:

	str.
1. Úvod.....	4
2. Obecná charakteristika	5
2.1. Periodizace	5
2.2. Právní zakotvení režimu.....	8
3. Období prvotního frankismu	9
3.1. Obecný výklad	9
3.2. Fuero del Trabajo.....	11
3.3. Ústavněprávní uspořádání moci	14
3.3.1. Moc výkonná.....	14
3.3.1.1. Hlava státu - caudillo	15
3.3.1.2. Vláda a jiné orgány moci výkonné	17
3.3.2. Moc zákonodárná	20
3.3.2.1. Zákonodárný sbor - Cortesy	21
3.3.2.2. Referendum.....	23
3.3.3. Moc soudní	24
3.4. Otázka občanských práv.....	26
3.5. Nástupnictví hlavy státu	28
4. Národní syndikalismus	31
5. Stabilizace režimu	33
5.1. Obecný výklad	33
5.2. Národní hnutí – Movimiento	35
5.3. Organický zákon	37
6. Demontáž režimu a přechod k demokracii.....	40
7. Frankismus jako diktatura	43
7.1. Autoritativní režim	43
7.2. Srovnání s ostatními diktaturami.....	48
7.2.1. Salazarovo Portugalsko	48
7.2.2. Fašistická Itálie	50
8. Závěr.....	53

1. Úvod

Ještě dnes, na počátku 21. století, se setkáváme v Evropě i po celém světě s nedemokratickými režimy. Abychom pochopili, jak tyto režimy fungují, a případně dokázali předcházet jejich vzniku, je nezbytné analyzovat právní zakotvení takových režimů, jejich mocenskou strukturu a vztahy mezi nejvyššími státními orgány.

Jednou z prvních moderních diktatur byla Frankova vláda ve Španělsku. Stala se proto vzorem pro nový politický model, tzv. autoritativní režim.

V následujících kapitolách se pokouším zrekapitulovat vývoj frankistické diktatury z právního hlediska v historických souvislostech a prostřednictvím toho zodpovědět, co Franco Španělsku přinesl a jak svou zemi změnil. Tato práce si neklade za cíl plně postihnout fungování frankistického státu, ale soustředí se na základní zákony státu jako páteř jeho právního řádu.

Vzhledem k délce trvající diktatury, bezmála čtyřiceti let, prošel frankistický režim několika etapami vývoje. Jednotlivé fáze se pokusím pojmenovat a popsat jejich charakteristické znaky.

Pokud jde o členění práce samotné, právní vývoj se odvíjí na podkladě základních zákonů státu. V rámci tří základních etap periodizace režimu je poukázáno na hlavní instituty právního řádu utvářené v příslušném období, jejich formální zakotvení a uplatnění v praxi. V závěru práce je nahlíženo na frankistický režim z pohledu politologického a je v této souvislosti porovnáván s obdobnými politickými režimy.

Cílem této práce je pokusit se o právní rozbor fungování Frankovy diktatury a nalézt příčiny jejího dlouholetého trvání.

2. Obecná charakteristika

2.1. Periodizace

Na počátku občanské války, v roce 1936, se ve Španělsku dostává k moci generál Francisco Franco Bahamonde, jímž nastolená diktatura trvá až do jeho smrti v roce 1975. Jedná se o období autoritativního režimu, kdy naprostá většina pravomocí byla soustředěna v rukou diktátora.

Frankovu vládu jako celek nelze zcela jednoznačně charakterizovat. Především musíme mít na zřeteli, že diktatura trvala téměř čtyřicet let, během kterých se musela přizpůsobit vnitřnímu vývoji společnosti i zahraničně-politickým aspektům, a tak nalezneme jen málo společného mezi revolučními názory nastupujícího režimu a pozdním frankismem.

Bezmála čtyřicet let trvající režim pochopitelně volá po rozčlenění do kratších etap. Obecně při periodizaci politického režimu vždy záleží na tom, jaká kritéria si autor zvolí pro oddělování jednotlivých časových období. Mohou jimi být události ve vnitřní či zahraniční politice nebo ekonomické a liberální změny. Proto téměř u každého historika můžeme najít odlišné členění. Taktéž mezi hispanisty nepanuje bezvýhradná shoda ohledně periodizace frankistického režimu. Podle některých, např. P. Preston či J. Tusell, do frankistického období nelze zahrnout občanskou válku. Osobně se přikláním k názoru, že válku je třeba do Frankovy éry začlenit, jak to činí S. G. Payne nebo M. Ramírez Jiménez¹, neboť již v této době jsou na území ovládaném nacionalisty formovány základy budoucího státu. Podle Ramírezze se režim člení na tři fáze. První etapa (občanská válka a následující léta až do poloviny čtyřicátých let) představovala klasický příklad pokusu o nastolení totalitní diktatury s fašistickými znaky. Následující fázi je možné označit jako „empiricko-konzervativní“, zahrnující léta 1945 - 1956, kdy se Franco pokoušel o vybudování autarkního státu založeného na

¹ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 56

antikomunismu a velké podpoře katolické církve. Poslední etapou je tzv. „technicko-pragmatická“ (od poloviny padesátých let do samotného rozkladu diktatury), kdy se moci chopili „technokraté“², usilující především o ekonomickou prosperitu. Periodizace ostatních hispanistů se až na období občanské války podobají této.

Osobně jsem v této práci přistoupila k rozčlenění Frankovy éry poněkud odlišně s ohledem na její ústavněprávní vývoj. První fáze zahrnuje prvotní období institucionalizace nového režimu v letech 1936 - 1946. Následují léta právní stability s vyvrcholením v podobě vydání Organického zákona v roce 1967. Poslední etapou je závěrečné období pozdního frankismu, poznamenaného vážnou krizí diktatury.

Abychom mohli správně porozumět Frankově diktatuře, je nezbytné zabývat se situací, která ji bezprostředně předcházela. Po staletích monarchie, krátké epizodě s republikánskou formou (1873) a nezdařené diktatuře Prima de Rivery (1930 – 1931) vidí Španělé roku 1931 v nově vznikající republice naději na zlepšení jejich životní úrovně. Právní systém je založen na nové ústavě³ hlásající demokratický charakter státu, omezenou autonomii regionů a především odluku církve od státu. Ustavená republika se potýkala s mnoha problémy, mezi největší patřily zaostalé zemědělství s potřebnou pozemkovou reformou, přebujelý aparát armády, regionální separatismus a snaha o omezení vlivu katolické církve na chod státu.⁴ Jejich pomalé řešení a neustálé vzájemné spory politických stran vedly k rozčarování a rozplynutí nadějí obyvatel. Situace se vyhrotila po volbách v únoru 1936, po vítězství Lidové fronty,⁵ jež přišla s programem socialistických a proticírkevně zaměřených reforem. Vysocí představitelé armády začali plánovat státní převrat, ke kterému došlo vpozdvečer 17. července téhož roku. Následovala tři roky trvající občanská válka, z které vzešel vítězně generál Franco se svými přívrženci.

² viz kapitola 5. Stabilizace režimu

³ Ústava pozbyla platnosti v roce 1939.

⁴ CARR R. *Spain 1808-1975*. Oxford: Clarendon press, 1982. s. s. 607 a násl.

⁵ PAYNE S. G. *The Spanish Revolution*. New York: WW Norton company, ca. 1970. s. 184

Nový režim povstalý z dlouhých bojů představoval zamrznutí vývoje, alespoň v základních rysech, na dalších několik desetiletí. Ačkoli, jak jsem uvedla výše, se diktatura postupně vyvíjela, určité postuláty zůstaly nezměněny až do jejího rozkladu. Jedná se především o pozici nedotknutelného *caudilla*, prosazovaný katolicismus, vypjatý nacionalismus potlačující snahy o autonomii regionů, silnou pozici armády, omezený politický pluralismus uskutečňovaný v rámci jediné politické strany a antikomunismus, pro který se Španělsko postupně stávalo přijatelným pro západní demokracie.

Vnitropoliticky se poválečné období neslo v duchu upevňování režimu i osobní moci Franka. Vydány byly základní zákony státu, o které se režim po zbytek svého trvání opíral. V té době se zároveň Španělsko ocitlo v mezinárodní izolaci. K jejímu prolomení pak velmi napomohla nastupující Studená válka, kdy se Západ obával rozšíření vlivu Sovětského svazu, a raději pozvolna otevíral Španělsku možnosti spolupráce. Frankovi ministři tak postupně přešli od teorie autarkie k modernizaci hospodářství za přispění západního kapitálu.

Období „hospodářského zázraku“ šedesátých let znamenalo z právního pohledu období klidu, který byl korunován vydáním Organického zákona, jenž tak uzavíral ústavněprávní uspořádání státu.

Ke konci života začínal Franco, omezený postupujícími chorobami, ztrácet kontrolu nad děním v zemi, až se „diktatura jednoho muže stala diktaturou osmnácti ministrů“⁶. Režim byl navíc atakován vzrůstajícími nepokoji dělníků, studentů i baskických nacionalistů a mířil k postupnému rozkladu.

Po Frankově smrti se plynule přeměnil v moderní konstituční monarchii zapojenou do evropských institucionálních struktur.

⁶ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 599

2.2. Právní zakotvení režimu

„Z hlediska právního zakotvení režimu lze konstatovat, že frankistické Španělsko nemělo ‚klasickou‘ ústavu opírající se o rozvržení dělby moci a výčet občanských práv v jednolitém ústavním textu, nýbrž postupně doplňovaný a revidovaný soubor tzv. ‚*leyes fundamentales*‘ (základních zákonů).“⁷ V konečném součtu jej tvořilo sedm zákonů a ve formálním smyslu se jednalo o ústavu polylegální. Její osobitost spočívala v tom, že soubor byl doplňován po téměř celé období Frankovy diktatury, bezmála třicet let. Neustálé doplňování s sebou přinášelo velkou roztržitost jednotlivých právních institutů a mohlo vést až k protichůdným vyjádřením. V dnešní době je jeho ústavní charakter některými právníky popírán, a to zejména pro chybějící dělbu moci.⁸ Je tedy nasnadě posoudit ústavnost základních zákonů ve smyslu formálním a materiálním.

Zaměříme-li se na formální stránku *leyes fundamentales*, týkající se označení předpisů, jejich nadřazenosti nad ostatními zákony a kvalifikovaného způsobu přijímání, nelze jim jejich ústavní charakter upřít. Atributy ústavy ve formálním smyslu byly zakotveny v zákoně o nástupnictví hlavy státu.

Problém vyvstane, podrobíme-li základní zákony zkoumání z hlediska materiálního, tj. obsahu. Obecně lze po novodobých ústavách žádat zakotvení občanských práv a utvrzení základní organizace státu. Obojí v souboru *leyes fundamentales* nacházíme. Občanská, hospodářská i sociální práva byla deklarována v Chartě Španělů a Pracovním kodexu. Jednotlivé instituty státního uspořádání byly postupně legislativně zakotvovány a konečně shrnuty v Organickém zákoně. Z pohledu materiálního však nevystačíme se zkoumáním samotného právního textu, ale musíme se taktéž zaměřit na jeho faktické uplatnění. V této souvislosti je zcela evidentní, že proklamovaná dělba moci nebyla dodržována a docházelo k extenzi exekutivy do oblasti zákonodárné moci a k jejich

⁷ SELTENREICH R. Vlast, chléb a spravedlnost – „Fuero del Trabajo“ z roku 1938 jako „základní zákon“ frankistického Španělska. *Právník*. Praha: 2004, No. 3, s. 287

⁸ tamtéž, s. 287

splývání v rukou diktátora. Výkonná moc byla, jak je ostatně příznačné pro autoritativní i totalitní režimy, neadekvátně prosazována na úkor zbývajících dvou mocí. Byly tak popřeny základní pilíře, o které se teorie dělby moci opírá, a to především oddělenost, samostatnost a nezávislost implikující rovnováhu a vzájemné vyvažování mocí. V takovém případě lze tudíž hovořit o ústavě autokratické, vyznačující se stručností, přenášením zákonodárné moci na exekutivu pomocí velkého počtu prováděcích zákonů a faktickým popřením základních práv občanů. Z uvedeného je proto možné dovodit, že nepopírají-li ústavy koncentraci moci, pozbývají smysl a mají pouze nominální hodnotu.

Domnívám se tedy, že soubor *leyes fundamentales* z formálního hlediska splňoval kladené nároky. Posouzení jeho ústavnosti ve smyslu materiálním je mnohem problematičtější a z tohoto pohledu se může zdát sporné označení základních zákonů frankistického Španělska za ústavní.

3. Období prvotního frankismu

3.1. Obecný výklad

Období Frankovy éry, vymezené nástupem k moci roku 1936 a vydáním zákona o nástupnictví hlavy státu roku 1947, je z hlediska ústavněprávního zcela nejdynamičtějším.

Přestože probíhá krvavá válka a vítězství tábora nacionalistů nelze doposud považovat za jednoznačné, Franco posiluje svou moc a začíná konstituovat nový právní systém. Vydává *Fuero del Trabajo* (Charta práce, 1938), první a základní článek budoucího institucionálního rámce nového

státu. V poválečném období je soubor základních zákonů postupně rozšiřován o následující zákony: *Ley Constitutiva de las Cortes* (zákon o vytvoření Kortesů, 1942), *Fuero de los Españoles* (Charta Španělů, 1945), *Ley de Referéndum* (zákon o národním referendu, 1945) a *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* (zákon o nástupnictví hlavy státu, 1947). Podrobněji se všemi zabývám dále.

Jakkoli by se mohlo zdát, že po válce přijde usmíření všech stran konfliktu, nastává dlouhé období rozdělení společnosti na vítěze a poražené, které Franco osobně neopustil až do konce svých dnů. Zbylá opozice je tak potlačena vydanými represivními zákony: *Ley de responsabilidades Políticas* (zákon o politické odpovědnosti, 1939), *Ley de Represión del Comunismo y de la Masonería* (zákon o potlačování komunismu a svobodného zednářství, 1940) a *Ley de Seguridad del Estado* (zákon o bezpečnosti státu, 1940). Na jejich základě bylo umožněno, aby prakticky každý, kdo se postavil proti Národnímu hnutí, mohl být odsouzen k smrti, poslán do vězení, vyhozen ze zaměstnání či jinak perzekuován.

Kromě potlačení, či spíše v tomto případě likvidace protivníků, si Franco umně vytváří opory, o které se bude opírat až do konce své vlády – armáda, církev, politická strana. Armáda sice nedisponovala přímým politickým vlivem, jednotliví důstojníci však v systému zastávali důležité posty⁹ a Franco si tak zajistil jejich loajalitu. Katolická víra byla vyhlášena státním náboženstvím¹⁰ a úzké sepětí Vatikánu se Španělskem vydrželo až do šedesátých let, kdy po II. vatikánském koncilu začalo docházet k postupnému ochlazení vztahů. Politická uskupení na straně nacionalistů během války byla sjednocena v jediné povolené hnutí FET y de las JONS, do jehož čela se Franco postavil, aby tak získal kontrolu nad soupeřícími frakcemi povstaleckého tábora.

Francisco tak vychází z bouřlivých let jako nikým neotřesitelný vůdce, spojuje ve své osobě funkci hlavy státu, předsedy vlády, je šéfem jediné politické strany a nejvyšším velitelem ozbrojených sil.

⁹ CARR R. *Spain 1808-1975*. Oxford: Clarendon press, 1982. s. 698

¹⁰ čl. 6 Charty Španělů (1945), zopakováno v čl. 2 zákona o principech Národního hnutí (1958)

3.2. Fuero del Trabajo

Projdeme-li si úplný komplex *leyes fundamentales* a uvědomíme-li si, co jednotlivé zákony přinesly, musí nás nutně zaujmout, že prvním článkem souboru se stal text zajišťující sociální práva. Co vedlo nový stát k zájmu o sociální oblast? Bývá obvyklé, že stát po svém ustavení nejdříve vymezí základní pravidla svého fungování, než se začne zabírat problematikou pracovního práva. V případě frankistického Španělska tomu bylo právě naopak. Odpověď podle mého názoru nalezneme v příčinách probíhajícího povstání. Franco si byl vědom nespokojenosti obyvatelstva s pracovními podmínkami za druhé republiky a zároveň potlačování občanských práv během války, chtěl si proto naklonit pracující zajištěním sociálních jistot. Vzorem mu jistě byl taktéž italský fašismus se svou korporativistickou ideou vyjádřenou v Chartě práce (*Carte di lavoro*, 1927) nebo portugalský Národní statut práce (*Estatuto de Trabalho Nacional*, 1933).

Pracovní kodex byl deklarácí nového socio-ekonomického řádu. Obsahoval kromě několika konkrétních ustanovení především deklarativní prohlášení, pro která by snad vůbec mohl být zpochybňován jako právní text. Přesto se domnívám, že o jeho právní povaze není třeba pochybovat, neboť přes patetičnost a nabubřelost úvodních slov zakotvuje konkrétní práva a povinnosti, buď vykonatelná přímo nebo na základě prováděcích zákonů. Skutečnost, že takové zákony nebyly vydány, nesouvisí s jeho právním charakterem, nýbrž s vymahatelností jím zaručených práv.

Formálně se *Fuero del Trabajo*, vyhlášený 9. března 1938, skládal z preambule a šestnácti článků.

V preambuli je vzpomenu slavná minulost národa a odkazuje se v ní na starou katolickou tradici. I dále v zákoně je evidentní inspirace papežskou encyklikou *Rerum Novarum* (1891), a to zejména v otázkách týkajících se rodiny, postavení žen a prosazení nedělního odpočinku. Stát nově přebírá zodpovědnost za sociální spravedlnost. Hospodářství je v této souvislosti nadále podřízeno lidské důstojnosti a je pojímáno jako služba vlasti, na které se musí podílet všichni Španělé (čl. 9 odst. 1).

V samotném textu zákona jsou rozebrány jednotlivé aspekty pracovního práva a sociálního zabezpečení.

První článek přináší jako základní premisu, od které se odvíjí celkové chápání pracovní oblasti, definici práce. „Práce je účast člověka na výrobě prostřednictvím dobrovolně poskytovaných intelektuálních a manuálních schopností, dle osobního povolání, za účelem zkrášlení a blahobytu jeho života a lepšího rozvoje národní ekonomiky.“ (odst. 1) Je evidentní, že pracovní vztah je tu chápán, nikoli v ekonomickém rázu, nýbrž ideologicky, jako podřízený lidské důstojnosti (odst.2) a jako úkol vložený Bohem na bedra člověka (odst. 3). Zákon každému zaručuje právo na práci, ale současně zcela antagonicky práci vyžaduje po všech jako příspěvek k národnímu blahobytu, což předchozí právo zcela anuluje, ačkoli se má v teorii za to, že se jedná spíše o závazek sociální než právně vynutitelný¹¹.

Podobně ideologicky pojímá zákon i institut podniku, jako výrobní jednotku podřízenou obecnému blahu (čl. 8 odst. 2). Její zisk je v rámci sociální spravedlnosti určen především ke zvyšování výroby a zlepšování pracovních podmínek a života zaměstnanců (čl. 8 odst. 4). Cíle podnikání tedy směřují jinak, než je v kapitalismu a svobodné hospodářské soutěži běžné. Trh se stává místem pro plnění společných výrobních zájmů celé společnosti a španělského národa. Oproti totalitním režimům je ale soukromé podnikání zachováno, stát se dokonce zavazuje k jeho podpoře poskytováním půjček (čl. 9 odst. 1). „Stát uznává soukromou iniciativu jako plodný pramen ekonomického života národa.“ (čl. 11 odst. 6) Taktéž je chráněno soukromé vlastnictví, ačkoli všechny formy vlastnictví včetně soukromého jsou podřízeny nejvyšším zájmům státu (ovšem rodinný majetek se považuje za nezabavitelný) (čl. 12).

V dalších bodech jsou vyjmenována přiznaná sociální práva. Stát jimi zaručuje ochranu pracujících. Slibuje zajistit přiměřenou pracovní dobu. Ženám a dětem je zakázána noční práce. Vdané ženy jsou od práce oprostěny absolutně. Pracovní volno má být dodržováno o svátcích

¹¹ SELTENREICH R. Vlast, chléb a spravedlnost – „Fuero del Trabajo“ z roku 1938 jako „základní zákon“ frankistického Španělska. *Právník*. Praha: 2004, No. 3, s. 298

a zaměstnanci mají nárok na každoroční dovolenou (čl. 2). V otázce mzdy není rozhodnuto o stanovení jejího minima, pouze je slíbena v dostatečné výši s tím, že životní úroveň zaměstnanců se bude postupně zvyšovat v závislosti na nejvyšších zájmech státu (čl. 3 odst. 1 a 3).¹² Sociální zabezpečení je přiznáno v případech stáří, invalidity, mateřství, nezaměstnanosti, pracovního úrazu a nemoci z povolání (čl. 10). K jejich uplatnění bylo počítáno s vydáním prováděcího zákona.

Kodexem byly přímo oslovovány některé profese – řemeslníci, zemědělci, námořníci. Byla jim poskytnuta zvláštní ochrana, dotace či bezplatné služby. Konkrétně zemědělcům byly slíbeny upravené ceny základních produktů tak, aby dosáhli jistého minimálního zisku, jistoty dlouhodobých pachtů či venkovské pozemky.

V kontrastu přiznaných práv byla pracujícím zakázána jakákoli činnost narušující výrobu (čl. 11 odst. 2), tj. stávková akce byla zakázána, což v podstatě vedlo k ochromení možnosti jakéhokoli nátlaku ze strany zaměstnanců při vyjednávání se zaměstnavateli o pracovních podmínkách. Stát se sice zavazoval ke stanovení základních pravidel v pracovních vztazích, ale ty se záhy ukázaly jako zcela neúčinné. Jakkoli byla hlásána ochrana a spravedlnost pro pracující, postavení zaměstnanců se po celou éru Frankovy vlády nijak nezlepšilo. K jejich obraně měly především sloužit nově vznikající odbory (čl. 13) organizované na vertikálním základě. Podrobněji se problematice vertikálních odborů a národního syndikalismu věnuji v samostatné kapitole.

Poslední články kodexu vyzdvihují hrdinství svých bojujících vojáků a slibují jim dobré pracovní uplatnění v budoucnosti.

Závěrem se tedy pokusme zodpovědět otázku, co Pracovní kodex přinesl a zda-li bylo jeho cílů dosaženo. Předně měl jistě sloužit jako zástěrka omezených občanských práv. Ostatně takovéto zvýraznění sociálních jistot na úkor občanských práv bývá pro autoritativní i totalitní režimy obvyklé. Podobně jsme se s tím sami mohli setkat v naší nedávné historii. Problém, v autoritativních režimech pochopitelně mnohem méně zdůrazňovaný, pak

¹² Stávky pracujících kvůli nesnesitelným pracovním podmínkám donutily vládu na začátku roku 1963 zavést minimální mzdu.

vyvstává společně s prosazením deklarovaných jistot. Nezřídka, a bylo tomu tak i ve frankismu, se totiž stává, že přiznaná práva zůstávají pouze na papíře a k jejich realizaci nedojde vůbec, či jen částečně. Nelymáhateľnosť práva je obecně jednou z největších neřestí nedemokratických režimů, neboť v takové situaci jsou občané se svými právy odkázáni na libovůli státních orgánů a zákony se fakticky stávají nezávaznými prohlášeními.

Dalším záměrem kodexu bylo zcela nové uspořádání odborů doprovázené přebudováním celé společnosti. Tohoto cíle nebylo z praktických důvodů za celou dobu Frankovy vlády dosaženo. Odporoval totiž přirozenému vztahu zaměstnanec vs. zaměstnavatel.

Zpětně tedy můžeme konstatovat, že cíle, které si *Fuero del Trabajo* kladl v době svého vyhlášení, zůstaly nenaplněny. Jediné, co bylo beze zbytku realizováno, byla striktní ochrana soukromého vlastnictví a hrozba, že jakékoli sabotování výroby bude považováno za zradu, a tudíž přísně trestáno.¹³

3.3. Ústavněprávní uspořádání moci

3.3.1. Moc výkonná

Moc výkonnou můžeme definovat jako zbytek celkových mocenských atributů státu, který zůstane po odečtení atributů moci zákonodárné a soudní.¹⁴ V diktátorském režimu pak dochází k vychýlení rovnováhy rozdělení moci ve prospěch osoby vůdce.

¹³ CHALUPA J. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 109

¹⁴ PAVLÍČEK V. et. al. *Ústavní právo a státověda: obecná státověda I. díl*. Praha: Linde, 2003. s. 282

3.3.1.1. Hlava státu - caudillo

Podobně jako v jiných autoritativních režimech zaujímal v hierarchii moci rozhodující pozici diktátor, ve španělských reáliích označovaný termínem „caudillo“¹⁵. Na základě prvního dekretu, který Franco vydal, se rozhodl nadále používat ve spojení se svou osobou výhradně titulu „Jefe del Estado“.¹⁶

Francisco se ujal moci 29. září 1936 jako vojenský velitel tehdejších povstalců. Jeho největšími devízami byly vojenské úspěchy dosažené v Maroku a na jižní frontě po vypuknutí povstání, diplomatické schopnosti, díky kterým dokázal přesvědčit Němce i Italy o poskytnutí pomoci jeho vojsku, a navíc byl svou neutralitou přijatelný pro všechny. Do té doby nikdy neprojevoval žádné politické ambice.¹⁷ Původně dočasně míněná diktatura jediného vojenského velitele, jak ji Frankovi poskytl dekret č. 138 z 29. září 1936, se po válce změnila v autoritativní režim bez jasně udaného konce.

Ještě během války (30. ledna 1938) byl vyhlášen zákon o správě státu, podle něhož Franco získal svrchovanou pravomoc vyhlášovat právní normy obecného charakteru. Krátce po vítězství nacionalistů bylo jeho postavení opět posíleno vydáním zákona o vedení státu (*Ley de la Jefatura del Estado*) 8. srpna 1939, který mu poskytl pravomoci vydávat zákony a dekrety „všeobecného charakteru“, aniž by je „v případě, že si to vyžádá naléhavost dané situace“, musel probírat se členy svého kabinetu.

Postupem času, zejména po skončení druhé světové války, v atmosféře, kdy Spojenci nebyli otevřeně diktátorským režimům právě nakloněni, Franco svoji roli pozměnil. Z takřka absolutistického panovníka se stal spíše jakýmsi „Nejvyšším arbitrem“, aniž to ovšem jakkoli umenšilo jeho reálnou moc.¹⁸ Tuto taktiku, věrně odrážející starořímské „rozděl a panuj“, si udržel až do konce své vlády a díky ní dokázal korigovat politické klany,

¹⁵ BACHOUDOVÁ A. *Franco*. Praha: Themis, 2000. s. 155

¹⁶ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 174

¹⁷ CHALUPA J. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 76

¹⁸ tamtéž, s. 103

kteří mezi sebou neustále bojovaly o co nejvýhodnější postavení ve státním aparátu.

Jak jsem se zmínila výše, zákonodárné akty z let 1938 a 1939 poskytly Frankovi úplnou a nikým neomezenou legislativní pravomoc. Ta vytrvala i přes zřízení kortesů až do jeho smrti. Toto oprávnění bylo opětovně potvrzeno v přechodných ustanoveních Organického zákona¹⁹.

S postupným doplňováním *leyes fundamentales* byly zároveň „ústavně“ zakotvovány další *caudillovy* pravomoci. Jmenoval a odvolával některé členy kortesů a z jejich pléna vybíral předsedu. Podepisoval zákony a měl právo je vracet parlamentu k přepracování.²⁰ V případě zásadního charakteru konkrétního zákona byl oprávněn jej předložit k všelidovému hlasování.²¹ Zákonem o nástupnictví byl prohlášen hlavou nově vzniklého království, měl právo účastnit se stanovených zasedání Rady království a jmenovat jejího místopředsedu a především mu zákon umožnil vybrat svého nástupce.

Ve výčtu *caudillových* pravomocí nelze opomenout ani pozici nejvyššího velitele ozbrojených sil a vedoucí postavení, které zastával v Národním hnutí.

Skutečné „právní“²² zakotvení postavení *Jefe del Estado* přinesl až *Ley Orgánica del Estado* (Organický zákon)²³. Článek 6 stanoví: „Šéf státu je nejvyšším představitelem národa; ztělesňuje národní suverenitu; disponuje nejvyšší politickou a úřední mocí; dbá na dodržování principů Hnutí a základních zákonů království; zaručuje fungování a spolupráci mezi vysokými orgány státu; sankcionuje a vyhlašuje zákony a bdí nad jejich dodržováním; je vrchním velitelem vojenských sil; bdí nad zachováním vnitřního veřejného pořádku a nad vnější bezpečností státu; jeho jménem se vykonává spravedlnost; uděluje milost; svěřuje v souladu se zákony veřejné a čestné úřady a funkce; pověřuje a přijímá diplomatické zástupce

¹⁹ Organický zákon (1967), přechodná ustanovení - I./II.

²⁰ zákon o ustavení Kortesů, čl. 16 a 17

²¹ zákon o referendu, čl. 1

²² Nakolik je možné v diktatuře mluvit o výkonu práva.

²³ vyhlášený 10. ledna 1967

a uskutečňuje záležitosti, jež mu přísluší na základě základních zákonů království.“ Jeho pravomoci byly nově rozděleny na úplné, tj. nikým neomezené, k nimž náležely vyhlášení referenda, jmenování a odvolání předsedy vlády a ostatních vysokých úředníků (čl. 7), a omezené vydáním zákona nebo souhlasem kortesů při ratifikaci mezinárodních smluv, vyhlášení války a uzavření míru (čl. 9), nebo omezené spoluprací s Radou království při navrhování aktů z čl. 9, použití suspenzivního veta, přijímání výjimečných opatření apod. (čl. 10). Osoba hlavy státu je podle zákona nedotknutelná a veškeré jí vydané akty musí být kontrasignovány předsedou vlády nebo příslušným ministrem. Z těchto aktů jsou odpovědné kontrasignující osoby (čl. 8). V případě nepřítomnosti nebo nemoci přebírá pravomoci hlavy státu následník trůnu (čl. 11). K jeho využití došlo rok před Frankovou smrtí, kdy se u něj začaly výrazněji projevovat zdravotní problémy. O čtrnáct měsíců později už funkci prozatímní hlavy státu Juan Carlos odmítl, netrvalo dlouho a byl korunován novým králem.

Postupem času slábl přímý vliv Franka na každodenní chod státu a otěže vlády přejímali jeho ministři. Nicméně, jak se ukázalo po Frankově smrti, post *Jefe del Estado* byl příliš úzce spjat s osobou Franka na to, aby jej mohl někdo vystřídat.

3.3.1.2. Vláda a jiné orgány moci výkonné

Konkrétně v případě frankistického Španělska náleželo rozhodování o základním směřování státu a otázce zahraniční politiky do rukou Franka. V ostatních záležitostech byl vládním ministrům dopřán poměrně velký prostor, aby vedli své rezorty zcela samostatně. Jejich jedinou povinností bylo řídit se všeobecnými direktivami dohodnutými na kabinetních

schůzkách.²⁴ S nástupem technokratů do vlády v šedesátých letech se autonomie ministrů ještě rozšířila a Franco práci vládního týmu sledoval jen zpozzdálí a zasahoval pouze v případě největších sporů jako „Velký arbitř“. Ze své činnosti se ministři zodpovídali přímo Frankovi a ten neváhal je v případě potřeby odvolat. K obměnám kabinetu docházelo zpravidla po pěti letech.

Prvním politickým orgánem nacionalistického Španělska byl Výbor národní obrany (*Junta de Defensa Nacional*). Poté, co byl do čela povstalců jmenován generál Franco, nahradil zákonem z 1. října 1936 dosavadní výbor Odborným státním výborem (*Junta Técnica del Estado*), skládajícím se ze sedmi komisí. Ještě před koncem války byla zákonem o správě státu vytvořena vláda s příslušnými ministerstvy, do jejíhož čela byl dekretem 18. července 1938 oficiálně jmenován *Jefe del Estado*. Frankovi náleželo vedení kabinetu až do vydání Organického zákona, kterým byly odděleny funkce hlavy státu a předsedy vlády. Trvalo však ještě pět let, než se Franco odhodlal jmenovat prvního předsedu vlády. Stal se jím jeho dlouholetý spolupracovník Luis Carrero Blanco.

Vládní kabinet neplnil jen úkoly příslušející nejvyššímu orgánu moci výkonné, ale, a to bylo hlavní náplní jeho činnosti, sloužil jako jakýsi „kvazilegislativní“ orgán, na jehož půdě se hledal politický kompromis při utváření zákonů. Vzhledem ke složení parlamentu, jehož byli ministři také členy, stávalo se projednání a schválení připravených zákonů na parlamentní půdě čistě formalitou. Navíc byla vláda oprávněna zasahovat do občanských práv zakotvených ve *Fuero de los Españoles*²⁵ prostřednictvím pozastavení jejich výkonu.

Stejně jako pozice *caudilla* byly složení a pravomoci vlády právně zakotveny až v Organickém zákoně. Podle něj náleží správa království hlavě státu, která ji vykonává prostřednictvím vlády. Podle článku 13 ministerská rada určuje národní politiku, bdí nad dodržováním zákonů, disponuje nařizovací pravomocí a je nápomocna hlavě státu při politických a úředních záležitostech. *Consejo de Ministros* (Rada ministrů - vláda) se

²⁴ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 262

²⁵ viz kapitola 3.4. Otázka občanských práv

skládá z předsedy, místopředsedů a ministrů (čl. 13). Předseda musí být španělské národnosti, je jmenován šéfem státu na pět let a ztrácí úřad vypršením mandátu, na vlastní žádost, rozhodnutím šéfa státu se souhlasem Rady království nebo na návrh dvou třetin Rady království (čl.15). Jednotliví členové vlády musí být taktéž Španěly, jmenování do funkce jsou hlavou státu na návrh ministerského předsedy a úřad opouští současně s předsedou, na návrh premiéra akceptovaný šéfem státu a na vlastní žádost (čl.18). Před nástupem do úřadu musí složit přísahu dle článku 19 zákona. Vláda je z přijatých rozhodnutí odpovědna společně a nerozdílně, a to hlavě státu. Každý ministr pak ještě zodpovídá zvlášť za svůj rezort (čl. 20).

Z uvedeného je zřejmé, jak velkou moc si osobovala vláda pod taktovkou *Jefe del Estado*. Státní politika se vytvářela v úzkém kruhu Frankových nejbližších spolupracovníků, a omezovala tak vliv ostatních nejvyšších státních orgánů na fungování a směřování státu.

Mezi nejvyšší orgány moci výkonné dále patřily rozličné rady a úřady s dílčí působností.

Zákonem o nástupnictví hlavy státu (1946) byly mezi vysoké orgány výkonné moci zařazeny Rada království (*Consejo del Reino*) a Regentská rada (*Consejo de Regencia*).²⁶ Rada království sloužila především jako poradní orgán šéfa státu, ale plnila i jiné úkoly a byla pro ně vybavena poměrně širokými pravomocemi. Její význam byl ještě posílen po vydání Organického zákona. Nově byla pověřena dohledem nad ústavností legislativních aktů. Pravomoci Regentské rady by byly aktivovány v případě, že by hlava státu nebyla schopná vykonávat svou funkci. Další významnou radou, která napomáhala Frankovi s plněním státních povinností, byla Státní rada. Jejím prvořadým úkolem byla příprava agendy pro jednání vlády.

K řešení odborných ekonomických otázek sloužily Rada pro národní hospodářství (*Consejo de Economía Nacional*) a Finanční královská rada (*Tribunal de Cuentas del Reino*). První z nich působila jako konzultativní

²⁶ blíže k jejímu složení a specifickým úkolům při předávání moci v kapitole 3.5. Nástupnictví hlavy státu

orgán v otázkách národního hospodářství. Druhá vykonávala dohled nad plněním státního rozpočtu a kontrolovala hospodaření veřejných institucí.²⁷

Španělská ekonomika byla obzvláště v počátečním období diktatury ovlivňována Národním úřadem pro průmysl (*Instituto Nacional de Industria - INI*). Jeho hlavním úkolem bylo podporovat a ochraňovat především ta odvětví průmyslu, která se zdála být strategická z pohledu národní soběstačnosti. Stal se zakladatelem velkých podniků fungujících dodnes, s postupným uvolňováním ekonomiky byl účasten na plánech rozvoje hospodářství a po nástupu demokracie se podílel na privatizaci svých podniků. INI byl zrušen až v roce 1995, ale během své existence prošel významnou proměnou.²⁸

3.3.2. Moc zákonodárná

Jak je uvedeno výše, legislativní pravomoc náležela do rukou *caudilla* a kompromis ohledně nových zákonů se hledal na půdě Rady ministrů. Nic na tom nezměnil ani zákon o vytvoření Kortesů. Ty měly pouze pomocný charakter. Částečné omezení Frankovy zákonodárné moci přinesl až zákon o národním referendu.

²⁷ Organický zákon, čl. 40 a 44

²⁸ více o historii INI v LARUELO RUEDA E. *Los Fondos históricos del INI: Fuentes para el estudio de la empresa pública industrial*. 2005. Dostupné z [www](http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/b21_laruelo.pdf)
http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/b21_laruelo.pdf

3.3.2.1. Zákonodárny sbor - Kortesy

Před vydáním *Ley Constitutiva de las Cortes* plnila funkci zákonodárného sboru v letech 1939 – 1942 Velká rada FET y de las JONS.²⁹

Vytvoření španělských kortesů³⁰ předznamenalo novou etapu institucionálního vývoje, kdy měla být legislativní pravomoc přenesena na zastupitelský orgán. Ve skutečnosti k postoupení pravomoci nedošlo a vznik kortesů nijak nepoznamenal dosavadní praxi. Tvorba zákonů i nadále spočívala na hlavě státu ve spolupráci s ministerskou radou a nový pseudoparlament díky svému složení bez problémů schvaloval, co mu bylo předloženo.

Zákon o vytvoření Kortesů byl vydán 17. července 1942, v den výročí vypuknutí občanské války. V preambuli se odvolával na slavné španělské tradice a neopomněl připomenout stále trávající *caudillovu* zákonodárnou pravomoc udělenou mu zákony z 30. ledna 1938 a 8. srpna 1939.

Podle prvního článku zákona byly kortesy nejvyšším orgánem participace lidu na úkolech státu a jejich hlavní náplní bylo vypracovávání a schvalování zákonů.

Zastupitelský orgán byl složen ze stálých a volených zástupců (čl. 2). Do první skupiny patřily osoby, které funkci vykonávaly z titulu zastávání určitého úřadu (např. členové vlády, předseda Nejvyššího soudu, předseda Státní rady, rektori univerzit), a ti, které vzhledem ke svému postavení, anebo s ohledem na jejich významné služby Španělsku, jmenuje šéf státu. Druhou skupinu tvořili zástupci odborů, městských rad, různých školských institutů, vědeckých sdružení a obchodních komor. Volení byli nepřímě korporativně a volební právo bylo omezeno censem. *Procuradores* (poslanci) museli být španělské národnosti s plnou způsobilostí k právním úkonům a politicky způsobilí (čl. 3). Na začátku svého mandátu skládali slib do rukou předsedy (čl. 4). Designovaní členové mohli být odvoláni *caudillem*. Ti, co byli jmenováni z titulu své funkce, ztráceli s jejím zanecháním i pozici

²⁹ ŽALOUDEK K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999. s. 124

³⁰ Název byl přejat ze středověkého označení stavovských shromáždění na Pyrenejském poloostrově.

v parlamentu. Volební období ostatních trvalo čtyři roky (čl. 6). Předsedu kortesů jmenoval *Jefe del Estado* z řad poslanců po poradě s Radou království (čl. 7). Jeho funkční období činilo šest let, předčasně mohlo skončit na vlastní žádost, rozhodnutím hlavy státu se souhlasem Rady království nebo pro nezpůsobilost uznanou kortesy dvoutřetinovou většinou poslanců.

Kortesy pracují v plénu nebo v komisích. Plenární zasedání projednává záležitosti týkající se státního rozpočtu, ekonomických a daňových reforem, základní otázky práva občanského, obchodního, trestního, správního, procesního a sociálního zabezpečení a další, které jim předloží vláda, schvaluje ratifikaci mezinárodních smluv (čl. 10 a 14). Komise projednávají věci, které nejsou vyhrazeny plénu, vyjadřují se k návrhům zákonů a plní další úkoly, které jim přikáže předseda (čl. 12 a 15). Schválené zákony podepisuje *Jefe del Estado*, jenž disponuje právem veta (čl. 16 a 17).

V roce 1946 byla struktura kortesů pozměněna. S přijetím zákona o nástupnictví hlavy státu byly pravomoci parlamentu dále rozšířeny. Nově schvaloval nástupce, kterého mu navrhla hlava státu. Poslední změna přišla s Organickým zákonem. Dosavadnímu sboru přibyla horní komora, kterou tvořila *Consejo Nacional* (Národní rada)³¹. Zákon stanovil její složení i nové pravomoci.

Přes rozšiřující se pravomoci, které kortesy postupně nabývaly, si nikdy nezískaly právoplatné místo v legislativním procesu a po celou dobu své existence byly pouhou loutkou v rukou Franka. Jejich funkce byla omezena na schvalování zákonů předkládaných vládou, což se stávalo formalitou z důvodů uvedených výše. Vůči výkonné moci neměly téměř žádné kontrolní pravomoci, neboť jim vláda nebyla odpovědná, a tudíž jí ani nemohly vyslovit nedůvěru. Kontrola z jejich strany byla omezena na interpelace a písemné dotazy na ministry. Zřetelně se tak ukazuje absence principu dělby moci a jejich vzájemného vyvažování známý z demokratických

³¹ viz kapitola 5.3. Organický zákon

režimů. V autoritativních i totalitních režimech vykonává prvořadou funkci exekutiva.

3.3.2.2. Referendum

Po druhé světové válce se Španělsko ocitlo v mezinárodní izolaci kvůli spolupráci s mocnostmi Osy během občanské a posléze i světové války, a tak mírnými ústupky v podobě zákona o ustavení kortesů a zákona o referendu usilovalo o přiznání statutu „demokratického“ státu ze strany Spojenců. Vyhlášení zákona o národním referendu (22. října 1945) mělo tuto „demokratizaci“ režimu potvrdit.³²

Na základě tohoto zákona byl *Jefe del Estado* v případě zásadního charakteru konkrétního zákona, či pokud to vyžadoval veřejný zájem, oprávněn za účelem lepší služby vlasti předložit návrh zákona připravený kortesy k všelidovému hlasování (čl. 1). Hlasovací právo náleželo všem občanům starším 21 let (čl. 2). K vydání prováděcího zákona byla zmocněna vláda (čl. 3). Procedura předcházející vyhlášení referenda byla pozměněna v roce 1967. Podle článku 65 Organického zákona musel návrh projít v horní komoře kortesů přezkumným řízením, zda budoucí zákon neodporuje ústavnosti.

Na referendum došlo za trvání diktatury pouze dvakrát. Poprvé jím byl odsouhlasen zákon o nástupnictví hlavy státu. V jeho článku 10 je vyjmenován seznam základních zákonů státu a nadále pro jejich změnu či rozšíření je vyžadován souhlas udělený v referendu. K jeho užití došlo už jen při přijímání Organického zákona.

³² UBIERTO ARTERA A. et. al. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 719

Frankovi však i nadále zůstávalo právo vyhlášovat zákony, včetně základních, bez projednání v kortesech a bez nutnosti schválení v referendu. Toho využil v roce 1958 při vyhlášení zákona o principech Národního hnutí.

Otázkou zůstává, nakolik mohlo toto přímé zapojení občanů do legislativního procesu ovlivnit vývoj země. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí o vyhlášení referenda spadalo plně do kompetence hlavy státu, neměli lidé možnost vyvolat hlasování zdola a veřejně tak vyjádřit názor k problémům, které je tížily, což samozřejmě nebylo ani žádoucí. Druhou otázkou pak je, zda bylo možné důvěřovat výsledkům referenda. Frankistický režim by jistě nepřipustil neúspěch, a jak uvádí Preston, v předvolebním období byli lidé masírováni mohutnou kampaní a během voleb docházelo k mnoha nesrovnalostem.³³ O splnění skutečného účelu referenda, tj. reálného zapojení lidu do zákonodárného procesu, lze s úspěchem pochybovat. Všelidové hlasování tak zůstalo v podmínkách frankistického Španělska pouhou formou bez obsahu.

3.3.3. Moc soudní

O organizaci a fungování soudů v období diktatury jsem nenalezla téměř žádné informace a mohu se tak opřít pouze o zakotvení justice v Organickém zákoně. Soudnictví je v zákoně věnována hlava pátá. Podle ní justice požívá plné nezávislosti a je vykonávána jménem *Jefe del Estado*. Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Lze je odvolat, přeřadit k jinému soudu nebo předčasně penzionovat jen v případech a za podmínek stanovených zákonem (čl. 34). Občanům je přiznáno právo volně se domáhat svých práv u soudu a zároveň mají povinnost poskytnout soudům pomoc při výkonu jejich funkce (čl. 30 a 36). Sociálně slabí mají přístup

³³ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 603

k justici zdarma (čl. 30). Rozhodnutí a jeho výkonu se lze domoci jediné v soudním řízení, které se dělí na občanské, trestní, správní a pracovní. Konkrétní úprava je provedena v prováděcím zákoně - *Ley Orgánica de la Justicia* (čl. 31). Zvláště je upravena příslušnost vojenských a církevních soudů.

Organický zákon přinesl velkou novinku, a tou byl přezkum ústavnosti legislativních aktů. Revoluce v ústavním soudnictví však zůstala na půli cesty, neboť samotné přezkoumání náleželo Královské radě a nikoli sboru nezávislých soudců.³⁴

Prameny se o obecných soudech a jejich činnosti nezmiňují a poukazují pouze na excesy té doby. Mezi takové můžeme zařadit existenci vojenských soudů zřízených na základě zákona o politické odpovědnosti či soudu ustaveného zákonem o potlačování komunismu a svobodného zednářství z let 1939 a 1940, které poslaly tisíce Španělů, jak příslušníků armády, tak civilistů, na smrt či do vězení.³⁵ Jejich agendu převzal Soudní dvůr pro záležitosti spojené s dodržováním veřejného pořádku (*Tribunal del Orden Público - TOP*)³⁶, zřízený v květnu 1963. Politické přestupky byly vyňaty z jurisdikce vojenských soudů a napříště měly být souzeny tímto tribunálem³⁷. Politické delikty tak nebyly jako doposud považovány za vojenskou vzpouru. Nic to však nezměnilo na horlivosti, s jakou byly političtí odpůrci stíháni a výších trestů, které byly ukládány. TOP byl zrušen až roku 1977.

Z důvodu nedostatku pramenů nelze posoudit, jak frankistická justice fungovala při řešení běžných kauz. Nicméně lze konstatovat, že procesy s opozičními politickými lídry a baskickými nacionalisty byly politicky ovlivňovány z nejvyšších míst. Tyto kauzy byly silně využívány státní propagandou. Sloužily k ospravedlnění nutnosti dalšího setrvání Frankovy

³⁴ podrobněji v kapitole 5.3. Organický zákon

³⁵ PRESTON P. *The Politics of Revenge*. Londýn: Routledge, 1995. s. 41

³⁶ CHALUPA J. *Španělsko*. Praha: Libri, 2005. s. 156

³⁷ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 51

diktatury. Často byly ukládány velmi drakonické tresty, které nezůstaly v zahraničí bez odezvy, za všechny případ Grimau.³⁸

3.4. Otázka občanských práv

Nastolení totalitního či autoritativního režimu s sebou automaticky přináší omezení občanských práv jako důsledek potřeby potlačit případný politický odpor a ovládnout masy. Těm jsou na oplátku nabídnuty zvýšené sociální jistoty, jak jsem se zmínila v souvislosti s Chartou práce. Nejinak tomu bylo i ve frankistickém Španělsku.

Pramenem občanských práv se stala roku 1945 Charta Španělů (*Fuero de los Españoles*). Zákon se dělí na tři části.

V preambuli španělský stát prohlašuje za základní princip své činnosti úctu k důstojnosti, nedotknutelnosti a svobodě lidské bytosti.

První část obsahuje symetrický výčet práv a povinností.

Každý má právo, aby byla zachována jeho čest (čl. 4), je zaručena rovnost před zákonem (čl. 3) a právo na právní ochranu (čl. 17). Žádný Španěl nemůže být zadržen jinak než z důvodu a způsobem, který stanoví zákon, a to nejdéle na 72 hodin. Poté musí být propuštěn na svobodu nebo předán soudnímu orgánu (čl. 18) Článek 19 hovoří o procesních právech.

Z politických práv je zaručena svoboda projevu (čl. 12), ovšem pouze za předpokladu, že vyjadřované myšlenky nepodkopávají základní principy státu, dále svoboda shromažďování a sdružování (čl. 16), pokud je účel přípustný a není v rozporu se zákony, právo vykonávat veřejné funkce (čl. 11) a konečně právo petiční. Španělé se mohou účastnit veřejného života

³⁸ Grimau byl komunistickým politikem. Trest smrti, který mu byl uložen ve vykonstruovaném procesu vyvolal bouřlivé reakce ze zahraničí. Podrobněji v BACHOUDOVÁ A. *Franco*. Praha: Themis, 2000. s. 445

prostřednictvím rodiny, obce a odborů (čl. 10). Je zřejmé, že uvedená práva mohla být vykonávána pouze do té míry, aby neohrozily režim a jeho představitele.

Zákon dále přiznává právo na vzdělání (čl. 5), zaručuje ochranu poštovního tajemství (čl. 13), ochranu obydlí (čl. 15) a možnost volby místa bydliště (čl. 14). Katolická morálka se odráží ve zvláštní ochraně, která je poskytnuta rodině jako základu společnosti, především těm početným. Rodičům jsou uloženy povinnosti vyživovací, výchovy a vzdělání. Při jejich porušení může být rodičovská zodpovědnost omezena či zcela vyloučena. Manželství je nerozlučitelné (čl. 22 a 23).

V návaznosti na Pracovní kodex jsou vymezena některá sociální práva např. právo na práci (čl. 24) či sociální zabezpečení (čl. 28). Soukromému vlastnictví je poskytnuta ochrana státu za podmínek, že nebude v rozporu s potřebami národa a obecného blaha (čl. 30).

Zmíněná práva jsou vyrovnána řadou povinností: věrná služba vlasti, loajalita k hlavě státu a respektování zákonů (čl. 2), vojenská služba (čl. 7), osobní spoluúčast při plnění zákonem stanovených potřeb (čl. 8), přispívání do fondu veřejných daňových povinností (čl. 9).

Za zlom, který tento zákon přinesl by se dala považovat náboženská tolerance uvedená v článku 6, ovšem za státem chráněné bylo prohlášeno pouze katolické náboženství a navíc veřejné obřady či projevy jiných kultů byly nepřipustné. Realita všedních dní pak následně zlepšení nepřinesla, nekatolická náboženství byla nadále utlačována i přes protesty ze zahraničí³⁹ a situace se nevylepšila až do konce Frankovy éry.

Druhá část zákona obsahovala ustanovení umožňující pozastavení výkonu některých práv prostřednictvím vládních dekretů, které přesně vymezi rozsah a délku platnosti příslušného opatření.

Jak bylo uvedeno v úvodu kapitoly, je pro autoritativní režimy příznačné, že přes proklamovanou garanci občanských práv si státní moc nadále udržuje kontrolu nad jejich vykonáváním. Ve frankistickém Španělsku závisel výkon práv na souhlasu vlády. Ta podvkrát využila svého práva

³⁹ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 505, 512

a některé svobody pozastavila. Stalo se tak v letech 1956 a 1962 po nepokojích v řadách studentů a dělnictva a v druhém případě po potlačení stávek asturských dělníků.

Především ale neexistovaly právní mechanismy, které by mohly přiznaná práva zaručit, ochránit jejich výkon a potrestat jejich porušování. Deklarovaná práva se tak stala zcela fiktivními.

3.5. Nástupnictví hlavy státu

„Autokratický styl vůdcovství je charakteristický tím, že lídr sám určuje cíle, rozděluje úkoly členům vnitřního kruhu (vládnoucí skupiny, okolí vůdce) a exekvuje jejich vykonávání, přičemž upřednostňuje tresty nad odměnami.“⁴⁰ O tom, že frankistické Španělsko představovalo klasický příklad osobní diktatury není pochyb. Franco osobně věřil v historickou roli moudrého, Bohem posvěceného správce země, stojícího vysoko nad každodenním politickým děním, jehož autorita se opírá o impozantnost dějinné role Bohem vyvoleného jedince.⁴¹ Po celé období vlády si k sobě nepřipustil nikoho tak blízko a nikomu neudělil takové pravomoci, aby ho mohl v budoucnu ohrozit. Z tak úzkého sepětí státu se svým vůdcem neodmyslitelně vyvstává problém, co nastane po vůdcově smrti. Řešení, které zvolil Franco bylo zcela ojedinělé. Není mi znám diktátor, který si za svého nástupce vybral osobu z královského rodu.

Krátce po občanské válce se začaly objevovat hlasy volající po ústavněprávním zakotvení formy nového státu. Mezi frankisty se vyprofilovaly dva proudy – falangisté a monarchisté. Vzhledem k dosavadnímu vývoji

⁴⁰ BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. s. 89

⁴¹ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 23

a osobnímu přesvědčení Franka bylo zvoleno monarchistické zřízení, ovšem s jednou velkou abnormalitou. V čele nově ustaveného království stál i nadále Franco. Nový zákon měl hlavně přesvědčit Západ i Španěly, že režim směřuje k restauraci monarchie, aniž by se na fungování státu cokoli výrazně změnilo.

Zákon o nástupnictví hlavy státu (*Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*) byl vyhlášen 26. července 1946. Forma státu se tak opět navrátila k monarchii. Španělsko bylo definováno jako katolický, sociální a zastupitelský stát (č. 1). Jak absurdní ve srovnání s realitou, kdy kortesy byly složeny pouze z prověřených či přímo dosazených lidí. Titul hlavy státu náležel, podle znění článku 2, vůdci Španělska a křížové výpravy⁴², generalissimovi vojsk, donu Franciscovi Frankovi Bahamondemu. Nově vládl jako regent instaurované monarchie.

Zákonem byly zřízeny dvě nové rady. Regentská rada, složená ze tří vysokých státních činitelů, měla za úkol po Frankově smrti předat pravomoci hlavy státu určenému nástupci. Jak se ostatně stalo při prohlášení Juana Carlose králem. V případě, že by nikdo takový nebyl do okamžiku Frankovy smrti jmenován, přebírala pravomoci sama, až do zvolení nového krále (čl. 3, 7 a 8). Druhá z nich byla Rada království. Složení i podmínky jmenování a odvolání jejích členů jsou podrobně popsány v článku 4 zákona. Pokud by Franco zemřel bez zanechání následníka, rozhodovala by o návrhu následníka právě Královská rada ve spolupráci s vládou.

Samotný výběr vhodného kandidáta tedy spočíval výhradně na volné úvaze šéfa státu. Jeho návrh musel být sice schválen kortesy, což ale bylo z již predestřených důvodů pouze formální záležitostí. Zákon navíc poskytoval *caudillovi* možnost předložit ke schválení odvolání vybrané osoby, ačkoli byla sněmovnou již přijata (čl. 6). Někteří příslušníci královského rodu mohli být dokonce vyloučeni z následnictví a priori z důvodu ztráty způsobilosti k výkonu panovnické funkce nebo pro nerespektování

⁴² Pastýřský dopis biskupa ze Salamanky z 30. září 1936 přičkl občanské válce pojmenování „křížová výprava“, v BACHOUDOVÁ A. *Franco*. Praha: Themis, 2000. s. 155

základních principů státu (čl. 13). Budoucí král musel splňovat následující podmínky: osoba mužského pohlaví a Španěl starší třiceti let, katolík mající nezbytné předpoklady pro výkon svého vznešeného poslání a složení přísahy věrnosti základním zákonům a principům, jimiž se řídí Národní hnutí (čl. 9). Jakmile by byla v osobě krále ustavena koruna, nabývají účinnosti pravidla určující nástupnickou posloupnost vytyčená v článku 11, princip primogenitury a další zpřesňující pravidla.

Ley de Sucesión přinesl poprvé oficiální seznam základních zákonů státu. Mezi ně patřily včetně tohoto *Fuero del Estado*, *Fuero de los Españoles*, zákon o ustavení Kortesů a zákon o národním referendu. Nejednalo se o výčet konečný, ale pro jeho rozšíření nebo pozměnění stávajících zákonů bylo zapotřebí schválení od poslanců parlamentu i udělení souhlasu v referendu. Toto pravidlo neplatilo bezvýjimečně. I nadále bylo poznamenáno legislativní pravomocí *caudilla*.

Jakkoli by se mohlo zdát, že s výběrem svého nástupce nemohl mít Franco sebemenší problém, neboť se zde nabízela dynastie Bourbonů vládoucí ve Španělsku do roku 1931, váhal *caudillo* se jmenováním následovníka přes dvacet let od vydání zákona o nástupnictví. Příčin bylo několik. Zaprvé, Franco byl velice lhostejný k řešení jakýchkoli problémů a odsouval je na pozdější dobu, až je vyřeší sám čas. Zadruhé, obával se případného vzniku opozice okolo jmenovaného nástupce. A zatřetí, trůn si nárokoval pro sebe, syn odstoupivšího krále v roce 1931, don Juan, což odporovalo Frankovým představám, podle kterých si svého nástupce chtěl vychovat k obrazu svému. Dlouhá jednání nakonec skončila kompromisem. Bylo dohodnuto, že syn dona Juana, Juan Carlos, bude vychováván ve Španělsku pod dohledem *caudilla*, aby po něm případně jednoho dne převzal vládu. Oficiálně byl Juan Carlos jmenován nástupcem *Jefe del Estado* až roku 1969. Stalo se tak zákonem o následovnictví. Při té příležitosti Franco neopomněl zdůraznit, že jde o „nastolení na trůn“ a nová monarchie odvozuje svou

legitimitu od principů 18. července⁴³. Nejedná se tedy o restauraci monarchie z let předcházejících.

4. Národní syndikalismus

Španělský národní syndikalismus se nechal inspirovat myšlenkami korporativismu 19. století spojujícími volání po sociální revoluci s katolickou naukou. Tento proud usiloval o překonání narůstající bariéry mezi jednotlivcem a státem a zabránění zaprodání člověku liberální ekonomii. Řešením měly být veřejné korporace uspořádané na odvětvovém principu, které by zčásti samostatně a zčásti pod kontrolou státu zajistily nezbytnou ochranu pracujících. Jejich prvořadým cílem bylo zajištění sociálního smíru a prosazení myšlenky solidarity, přičemž se skrze jejich působení měla uskutečňovat i politická činnost. Korporace, jejichž by byl jednotlivec funkční součástí, měly učinit politickou reprezentaci nadbytečnou.

Korporativismus ve Španělsku se odrážel především v uspořádání společnosti. Jejimi základními články se staly rodina, obec a odbory, skrze něž se uskutečňovala participace občanů na chodu státu.

Teoreticky se španělský syndikalismus opíral o tři základní teze – tj. jednotu, úplnost a hierarchii.⁴⁴ V praxi to znamenalo začlenění všech produktivních odvětví ekonomiky do vertikální odborové organizace.

Základním kamenem španělského syndikalismu se stal Pracovní kodex. Odbory (syndikáty) byly vytvářeny na vertikálním základě. To znamená, že jednotlivé odborové svazy byly uspořádány na odvětvovém principu a shromažďovaly jak pracující, tak podnikatele. Zákon jim přiznával plnou právní subjektivitu k plnění stanovených úkolů v oblasti politické,

⁴³ UBIERTO ARTERA A. et. al. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 751

⁴⁴ JEDLIČKOVÁ P. *Politický systém frankistického Španělska 1939 – 1975*, (Rigorózní práce). Praha: 2000. – Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. s. 107

ekonomické a sociální (odst. 3). V průběhu roku 1940 byly vydány další dva zákony (Syndikátní zákon a zákon o pravidlech odborářské organizace), které upřesňovaly odborářskou strukturu. Syndikátní zákon (*Ley Sindical*) kromě toho zavedl povinné členství v odborech.⁴⁵

Zmíněná vertikálnost měla oproti horizontálnímu uspořádání odborů, nutně přinášejícím konflikty mezi opozičně postavenými stranami hájícími vlastní zájmy ve výrobním procesu, nastolit harmonii a sociální smír. K jeho dosažení měl přispívat dialog mezi zaměstnanci a zaměstnavateli v rámci společných vertikálně uspořádaných syndikátů a jejich kolektivně přijatá rozhodnutí. Teorie nebyla nikdy plně realizována z několika důvodů. Zaměstnanci, jimž byla zakázána stávka, byli zbaveni jakékoli vyjednávací síly. Slibovaná ochrana ze strany státu taktéž nepřišla, neboť se vláda odmítala postavit proti silným podnikatelům, kteří ji doposud podporovali, a tak se odbory staly neúčinnou klakou v rukou zaměstnavatelů, aniž by byla nějak chráněna práva pracujících. Podle mého názoru je tato organizační struktura odborů ze své podstaty zcela neakceschopná, neboť zaměstnanci hájí přirozeně odlišné a velmi často přímo protichůdné názory proti zaměstnavatelům, což implikuje vznik odborů na horizontální úrovni. Navíc stávka představuje pro zaměstnance jednu z nejsilnějších zbraní proti zaměstnavatelům a její zakázání je tak nechává plně na pospas podnikatelům. Bez existence svobodných odborů se pracující nemohli nijak bránit. Stávky nepolitického charakteru byly nakonec povoleny v roce 1965.

Syndikáty hrály svou roli i v rovině politické. Byly prostředníkem mezi jednotlivcem a státem, skrze kterého se občané mohli podílet na správě věcí veřejných⁴⁶. Vyjádřením jejich nejvyšší důležitosti pak byla místa vyhrazená pro jejich zástupce v zákonodárném sboru, jež jim přisoudil zákon o ustavení Kortesů. Po schválení zákona o nástupnictví hlavy státu jim navíc připadla dvě místa v Radě království.

⁴⁵ PAYNE S. G. *Falange: a history of Spanish Fascism*. Stanford: Stanford University Press, 1961. s. 218

⁴⁶ Toto právo jim zaručovaly Pracovní kodex, Charta Španělů a zákon o principech Národního hnutí.

Zpětně lze říci, že vertikální syndikalismus byl systém, který nikdy skutečně nefungoval. Idea sociálního smíru a solidarity v rámci vertikálně koncipovaných odborových organizací se ukázala jako naprosto nereálná a neživotaschopná v rozvíjejícím se kapitalismu šedesátých let. První náznaky reformy státní odborářské organizace přicházely sice už od konce padesátých let, ale to už nezabránilo vytváření ilegálních odborů organizovaných katolickými uskupeními, komunisty a dalšími levicovými organizacemi.⁴⁷ Konečně hluboký zásah do odborové struktury přinesl Organický zákon, který přišel s novým uspořádáním odborů a jejich částečnou liberalizací. Z *Fuero del Trabajo* byl vypuštěn termín „vertikální odbory“. Co ale mohlo stačit deset let nazpět, nemohlo upokojit nespokojené dělníky v závěru šedesátých let, a tak se národní syndikalismus nevyhnutelně řítit do své záhuby.

5. Stabilizace režimu

5.1. Obecný výklad

Přistoupíme-li na tezi, že *leyes fundamentales* byly ústavní páteří právního systému frankistického Španělska, znamenají padesátá a šedesátá léta z tohoto pohledu období klidu beze změn. Jedinou výjimku představuje zákon o zásadách Národního hnutí (1958), který ale nijak významně nezasáhl do právního vývoje státu. To podstatné se odehrávalo na jiných frontách mimo institucionální rámec, který tyto zákony chabě naznačovaly.

⁴⁷ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 563

Na počátku padesátých let dopadají na zemi důsledky politiky autarkie⁴⁸ prováděné ve čtyřicátých letech. Hospodářství se ocitá na pokraji kolapsu, národní důchod sotva dosahuje úrovně doby před válkou⁴⁹, lidé žijí v bídě. Změnu celkové situace přineslo následující desetiletí, kdy si Franco (či spíše jeho ministři) uvědomil, že jedinou cestou ze začarovaného kruhu je otevření trhu zahraničním investicím. Neodmítl pomoc Spojených států amerických a roku 1953 došlo dokonce k uzavření americko-španělské smlouvy, po které začala do země proudit rozsáhlá hospodářská pomoc⁵⁰, a především znamenala důležitý krok k mezinárodnímu uznání frankismu. Téhož roku byl podepsán konkordát se Svatým stolcem. Smlouva potvrdila konfesionální charakter španělského státu a právo hlavy státu navrhnout biskupské kandidáty, zaručil právní nezávislost katolické církve a obligatorní církevní formu manželství. Jeho význam byl sice frankistickou propagandou přeceňován, nicméně Franco potřeboval taktéž papežovo požehnání, aby mohl navenek legitimizovat svou moc. Preston právě tento rok označuje vůbec za vrchol celé Frankovy kariéry.⁵¹ Úsilí na poli mezinárodním bylo korunováno o dva roky později přijetím do OSN.

V šedesátých letech zaznamenalo Španělsko nebývalý hospodářský růst. Vděčilo za něj především „mužům z Opus Dei“⁵² na ministerských postech. Ti začali okamžitě provádět nezbytné změny a vzhledem k tomu, že se jednalo pouze o změny technické, začalo se jim říkat „technokraté“⁵³. Svůj politický program opírali o kombinaci ekonomického liberalismu s politickým autoritarismem. V modernizaci hospodářství spatřovali prvotní předpoklad dalšího rozvoje španělské společnosti a politická stabilita pro ně byla nezbytným průvodním jevem. Připravený Stabilizační plán a po něm

⁴⁸ Systém hospodářské politiky, jehož cílem je vytvoření relativně uzavřeného a ekonomicky nezávislého celku. (PETRÁČKOVÁ V., KRAUS J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2001. s. 81)

⁴⁹ UBIERTO ARTERA A. et. al. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 722

⁵⁰ tamtéž, s. 722

⁵¹ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 521

⁵² Opus Dei je osobní prelaturou katolické církve. Založena byla roku 1928 Josemariem Escrivou. Jejím posláním je pomáhat lidem pochopit, že práce a okolnosti každodenního života jsou příležitostí přiblížit se k Bohu.

⁵³ PRESTON P. *The Politics of Revenge*. Londýn: Routledge, 1995. s. 124

následující Plány rozvoje dokázaly vyburcovat španělskou ekonomiku k nečekaným výkonům.

5.2. Národní hnutí – Movimiento

Podobně jako jiné diktátorské režimy i Frankova vláda se neobešla bez státní politické strany.

Nedlouho po svém zvolení do čela státu spojil Franco veškerá politická jádra ve svém táboře, především. falangisty a monarchisty, v jediné uskupení pod názvem Tradicionalistická španělská falanga a Výbory pro nacionálně syndikalistickou ofenzivu (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista* – FET y de las JONS). Stalo se tak v dubnu 1937 dekretem o sjednocení, ostatní strany jím byly rozpuštěny. Nesmyslně dlouhé pojmenování nakonec zapříčinilo, že hnutí se zapsalo do dějin pod názvem *Movimiento Nacional* (Národní hnutí).

Budoucí roli státostrany geniálně vyjádřil Franco již při jejím vzniku: „Organizace, do jejíhož čela se dnes stavím, je spíše hnutím než programem. A jako taková se nachází ve fázi budování, přístupná neustálým změnám a vylepšením tak, jak si je bude vyžadovat měnící se realita.“⁵⁴ Přesně tak vystihl podstatu jejího dalšího fungování. Hnutí především sloužilo ke konfrontaci a následnému nevyhnutelnému rozptýlení nejrůznějších politických názorů Frankových přívrženců. Nikdy se proto uvnitř strany nevytvořila vůdčí ideologie a strana tak sloužila hlavně k reprezentaci Frankovy obliby. Její členové vytvářeli nadšené davy vyvolávající slávu *caudillovi* při nejrůznějších svátcích a oslavách. Nutno podotknout, že členství nebylo povinné.

⁵⁴ CHALUPA J. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 87

Organizační struktura strany se sestávala z místních a provinčních rad a celou organizaci zastřešovala Národní rada (*Consejo Nacional*) jako nejvyšší orgán strany. Nápomocen jí byl generální sekretariát. Než došlo k vytvoření kortesů byla Národní rada Hnutí jediným orgánem, který vedle Franka a jeho vlády reprezentoval státní moc. Fungovala v podstatě jako diskusní a poradní fórum bez jakýchkoli pravomocí až do vyhlášení Organického zákona na konci šedesátých let, kterým byla začleněna mezi státní orgány jako jedna z komor parlamentu. Zákonem jí byly svěřeny nové pravomoci v souvislosti s dohledem nad dodržováním principů, které již dříve stanovil zákon o principech Národního hnutí.

Tento zákon, vyhlášený 17. května 1958, shrnul nejvyšší uznávané hodnoty a základní principy, které byly doposud roztržštěně uvedeny v *leyes fundamentales* nebo byly dodržovány bez právního zakotvení. Opět je tak vyzdvihována jednota, velikost a svoboda země, pro níž se musí obětovat všichni Španělé (čl. 1). Katolictví je prohlášeno státním náboženstvím (čl. 2) a v souladu s jeho učením je kladen důraz na významné postavení rodiny ve společnosti (čl. 5). Španělsko je definováno jako monarchie (čl. 7) založená na reprezentativním základu realizovaném skrze rodinu, obec a syndikát (čl. 6 a 8). Občanům jsou znovu přiznána některá sociální práva (čl. 9). V souvislosti s nimi je zopakována úloha práce a podniku ve společnosti (čl. 10 a 11). V závěru zákona jsou deklarované principy prohlášeny za věčné a nezměnitelné. Ustanovení či zákony, které by jim odporovaly, budou považovány za nulitní (čl. 12). Z uvedeného je zřejmé, že vyjádřené právní principy měly opětovně potvrdit nastolený politický systém. Značná část zákona obsahovala pouze abstraktní vyjádření deklarativního charakteru. Jejich vágnost byla odrazem dané politické kultury.

Movimiento Nacional nikdy nedosáhlo takového vlivu jako obdobné státní strany v nedemokratických režimech, např. v Itálii či Německu. Státní politika se po celou dobu diktatury vytvářela mimo Hnutí, v úzkém kruhu Frankových nejbližších spolupracovníků. Přesto lze Národní hnutí označit

za jednu z opor Frankova režimu, která při něm stála až do jeho posledních dnů.

5.3. Organický zákon

Během ekonomického rozkvětu země se uvnitř vládnoucí třídy začaly vyostřovat názorové rozdíly ohledně další existence diktatury. Jedni usilovali v podstatě o neměnné přežívání režimu, druzí tzv. „aperturisté“⁵⁵ mluvili o potřebě určitého otevření celého systému. Všichni však cítili potřebu právně zakotvit fungování státu, a to především s výhledem na pofrankovské období. S touto vídinou byl vydán dlouho očekávaný Organický zákon.

Ley Orgánica del Estado, z 10. ledna 1967, je považován za frankistickou psanou ústavu, a jak se uvádí v preambuli, je vyvrcholením institucionalizace národního státu. Skládal se z preambule, deseti hlav, přechodných a závěrečných ustanovení. Definoval formu státu, nejvyšší státní orgány a vymezil vztahy mezi nimi. Uvedl předcházející základní zákony ve vzájemný soulad, propojil je a dal jim jednotný charakter.

V úvodu jsou tak vzpomenuty dosavadní základní zákony a jejich cíle, které plní.

První hlava definuje formu státu. Je potvrzeno monarchistické zřízení (čl. 1) a definována státní vlajka (čl. 5). Národní suverenita je prohlášena za nedělitelnou (čl. 2). Třetí článek vyjmenovává základní úkoly státu, namátkou ochrana osob, jejich práv, rodiny i majetku, zajištění vnitřní bezpečnosti i vnější ochrany státu, a to vše vykonáváno v souladu s principy Národního hnutí.

Následující hlavy o postavení hlavy státu a vlády jsem rozebrala již v předchozích kapitolách, na které tímto odkazuji.

⁵⁵ apertura - otevření

Zásadní změnou byl poznamenán zákonodárny sbor. Doposud jednokomorovému parlamentu přibyla horní komora. Nová *Consejo Nacional* (Národní rada) byla přetvořena z Národní rady Hnutí.⁵⁶ Tomu odpovídaly i úkoly, které jí byly zákonem uloženy (čl. 21). Měla přispívat k zapojení mládeže do úkolů státu, dohlížet na hospodářský a kulturní rozvoj přizpůsobený sociální spravedlnosti a vůbec se starat o rozvoj Hnutí. Stala se hlavním strážcem souladu projednávaných zákonů s principy *Movimienta* a v tomto ohledu měla i informační povinnost vůči vládě (čl. 23). Zákon stanovil její složení (čl. 22), podrobnosti ohledně statusu členů a jejího fungování přenechal prováděcímu zákonu (čl. 28). Předsednictví Národní rady vykonával předseda vlády ve spolupráci s generálním sekretářem (čl. 25 a 27).

Hlava pátá je věnována justici. Tato problematika byla rozebrána v kapitole 3.3.3. Moc soudní.

Ochrana země, jako jeden z prioritních cílů stanovených v článku třetím, je zajišťována ozbrojenými silami (hlava šestá). Vytyčení všeobecných linií bezpečnostní politiky náležely Radě národní bezpečnosti (čl. 38). O její technické zajištění se staral generální štáb (čl. 39). Ozbrojené síly měly především zaručit jednotu a nezávislost vlasti, integritu jejího území, národní jistotu a obranu institucionálního pořádku (čl. 37).

Hlava sedmá a osmá se zabývaly veřejnou správou.

Státní správa byla uspořádána hierarchicky, nejvyšší správní úřady byly zřízeny zvláštním zákonem (čl. 40). Všichni úředníci a veřejní činitelé byli povinni před nástupem do funkce složit přísahu věrnosti Národnímu hnutí a základním zákonům království (čl. 43). Administrativa byla zmocněna k vydávání právních předpisů pouze na základě a v mezích zákona (čl. 41). V případě, že se občan cítil být tímto aktem poškozen, byl oprávněn podat žalobu či jiný opravný prostředek u příslušného soudu (čl. 42).

Místní správa se opírala o obce sdružující se v provincie (čl. 45). Obě tyto korporace oplývaly právní subjektivitou k plnění svěřených úkolů (čl. 46), přičemž k zajištění těchto cílů jim stát poskytoval nutné finanční prostředky

⁵⁶ ŽALOUDEK K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999. s. 124

(čl.47). Spravovány byly volenými zastupitelstvy podle článku 10 *Fuero de los Españoles* přiznávajícím občanům právo účasti na věcech veřejných (čl. 46).

V hlavě deváté jsou vymezeny vztahy mezi nejvyššími orgány státu. Většinou se jedná o práva a povinnosti informační, poslancům bylo uděleno právo interpelaci vůči vládě (čl. 53). Článek 54 je věnován státnímu rozpočtu a další například opravňuje hlavu státu jmenovat nejvyšší státní úředníky (čl. 58).

Nově zavedl Organický zákon dohled nad ústavností legislativy. Od tohoto okamžiku mohly být legislativní akty a vládní nařízení zrušeny, pokud byly v rozporu s principy Národního hnutí či základními zákony (čl. 59). Návrh k tomuto přezkumu mohla podat Národní rada a v případě vládních nařízení i stálá parlamentní komise (čl. 60). Vlastní rozhodnutí náleželo Královské radě, ačkoli si musela vyžádat posudek od komise sestavené z předsedy Nejvyššího soudu a vybraných členů parlamentu. O svém rozhodnutí poté informovala hlavu státu (čl. 62). Usnesení o zrušení určitého aktu muselo být zveřejněno ve sbírce zákonů (čl. 64).

Vydáním tohoto zákona byla pozměněna některá ustanovení dosavadních zákonů. Nově byla garantována skutečná náboženská svoboda⁵⁷ nebo došlo k přebudování organizační struktury odborů, jak je poukázáno výše.

Schválení konečné verze Organického zákona znamenalo přes zdání obnovy zachování dosavadní politické praxe. Mnoho z jeho ustanovení nebylo totiž možné aplikovat, neboť k nim nebyly vydány prováděcí zákony. Počáteční naděje liberalizace vkládané do tohoto zákona tak brzy pohasly a záhy bylo zřejmé, že se znovu prosadili zastánci starých pořádků.

⁵⁷ Byl pozměněn článek 6 *Fuero de los Españoles*.

6. Demontáž režimu a přechod k demokracii

Poslední léta režimu byla postižena celospolečenskou krizí a diktatura spěla k svému rozkladu. K jejímu pádu jistě přispěla Frankova smrt, ale dá se předpokládat, že by byla v každém případě nucena projít obrodným procesem.

Stávající režim už nadále nebyl schopen odolávat vzrůstajícím tlakům ze strany dělníků, žádajících zlepšení pracovních podmínek, či studentů, volajících po větší politické svobodě. Na tyto nepokoje dokázala vláda reagovat pouze rozsáhlejšími a tvrdšími represemi. Na obzoru se navíc objevila nová hrozba v podobě teroristických útoků radikálních nacionalistů z Baskicka. Represivní opatření proti teroristům z ETA, opírající se o Antiteroristický zákon (1975), který často neoponechával jinou alternativu než trest smrti, vrátily zemi o půlstoletí zpět. Drastické tresty ukládané v procesech s baskickými teroristy vyvolaly bouřlivé reakce v zahraničí. Některé země opětovně⁵⁸ odvolaly ze Španělska své velvyslance.

Frankova vláda se nadto už nemohla opírat o hospodářský boom předešlých let vystavovaný na odiv jako velká Frankova zásluha, který výrazně zpomalil. K tomu důvěrou veřejnosti velmi otřáslu nemálo úplatkářských afér mířících do nejvyšších sfér, za všechny aféra Matesa⁵⁹.

Od Frankova režimu se začala odklánět i církev. Ochlazování vztahů nicméně započalo už dříve v průběhu šedesátých let. Během II. vatikánského koncilu byla vydána papežská encyklika *Pacem in Terris* (1963) volající po striktnějším dodržování lidských práv včetně svobody sdružování a možnosti zakládat politické strany. Franco tehdy tyto papežovy snahy považoval za ránu do zad a vysvětloval je tím, že Vatikán je ovládán svobodnými zednáři⁶⁰. Ti byli vedle komunistů podle Franka největšími nepřáteli Španělska. Ostatně Franco byl po celý život přesvědčen o zednářském spiknutí proti křesťanské civilizaci a mnohokrát pod pseudonymem publikoval protizednářské články. Proti Frankovi se nakonec postavili i představitelé

⁵⁸ Poprvé se tak stalo v roce 1946 při vyloučení Španělska z OSN.

⁵⁹ UBIERTO ARTERA A. et. al. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 752

⁶⁰ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 586

katolické církve v zemi. Ve společném prohlášení biskupů jej vyzvali k zavržení doktríny o vítězích a poražených a usmíření prostupujícím celou společností.⁶¹ Nedobré vztahy s Vatikánem se už do konce Frankova života nevylepší. S postupujícím úpadkem diktatury to ale nepřekvapí, pokud přijmeme názor Kubáta s Balíkem, že „církve doslova ‚přežije‘ každý režim. Její pozice v autoritativním režimu a v případném následném procesu transformace je umocněna její schopností se ve zvláštním historickém momentu s autoritativním režimem identifikovat, a poté před nástupem krize získat zpět svoji autonomii včasným pozvednutím varovného hlasu.“⁶² Podle mého soudu je však v tomto konkrétním případě takový pohled na chování církve příliš kontroverzní. V poválečném období nebyla jediným politickým hráčem, který podporoval frankismus, ač důvody pro podporu ze stran jednotlivých aktérů byly více než rozličné. Její následné odklonění od Španělska, které přišlo po II. vatikánském koncilu, souviselo s celkovou pokoncilní obrodou katolické církve.

Blížící se zhroucení diktatury předešla Frankova smrt, nastala 20. listopadu 1975. Brzy po Frankově smrti se ukázalo, že veškeré pokusy o frankismus bez Franka jsou odsouzeny k nezdaru. Celý diktátorský režim byl totiž natolik vázán na konkrétní osobu, že bez ní neměl šanci na přežití. Moc převzal princ Juan Carlos, nadále král Juan Carlos I., a jak se posléze ukázalo, stal se hlavním garantem demokratických změn v zemi.

Podle historika Chalupy⁶³ vděčilo Španělsko za klidnou a vcelku bezproblémovou transformaci souhrnu několika příčin: nedostatečná institucionalizace režimu, vágní a rozvolněná ustanovení, podle kterých mohla být uskutečňována transformace, aniž by byly porušovány zákony, nová generace Španělů, která nezažila hrůzy občanské války a vědomí potřeby kompromisu na politické scéně.

Přechod k demokracii se uskutečnil v několika krocích. Nejprve byl kortesy a posléze i referendem přijat zákon o politické reformě (*Ley para*

⁶¹ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 623

⁶² BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. s. 54

⁶³ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 162 a násl.

la Reforma Política, zákon č. 1/1977 Sb.), zaručující svobodné volby do parlamentu při volné soutěži politických stran. Zvolené shromáždění pak po dlouhých debatách předložilo ke schválení novou ústavu, která znamenala dovršení demokratické reformy. Nově přijatá ústava (*Constitución española*, zákon č. 311/1978 Sb.) přinesla principy demokracie, právního státu, parlamentní monarchie. Její členění i obsah odpovídají ústavám demokratických států. Vymezuje rozdělení moci, přičemž král stojí mimo tuto triádu jako arbitr, který bdí nad řádným chodem institucí. Uvádí výčet lidských a občanských práv a záruky jejich dodržování. Je vytvořen ústavní soud, jeho uspořádání i pravomoci jsou podobné české úpravě ústavního soudu. Země je členěna na autonomní společenství. Názory ohledně jejího federalistického zřízení se rozcházejí.

Většina základních zákonů frankistického období, jmenovitě Pracovní kodex, zákon o ustavení Kortesů, zákon o referendu, zákon o nástupnictví hlavy státu a zákon o principech Národního hnutí, byly ústavou zrušeny. Charta Španělů byla novelizována. Organický zákon byl zrušen již v lednu 1977.

Ústava se stala základem a oporou na demokratické cestě, po které se Španělsko vydalo a kráčí úspěšně dodnes. Přejít k demokracii ve Španělsku je pojímán jako ideální typ tzv. přechodu paktem a seshora a široce obdivován pro svůj konsensuální průběh.

K hladkému přechodu přispěl v první řadě způsob, jakým se Španělé dokázali vyrovnat s vlastní minulostí. Politická uskupení se shodla na uskutečnění pomyslného projektu, který vešel do povědomí jako Pakt zapomnění (*Pacto del olvido*)⁶⁴. Po diktátorově smrti se Španělsko zřeklo krvavého vyrovnávání účtů mezi oběťmi režimu a těmi, co se na něm podíleli. Společnost se rozhodla raději vzhlížet k budoucnosti, než se dále zabývat minulostí. Toto téma bylo opětovně otevřeno až v poslední době. Vláda premiéra Zapatera prosadila zákon o historické paměti (*Ley de Memoria Histórica*, zákon č. 52/2007 Sb.), podle kterého se mají důkladně

⁶⁴ PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001. s. 644

prošetřit zločiny frankistické diktatury a také odstranit zbývající symboly diktátorova vítězství.

7. Frankismus jako diktatura

7.1. Autoritativní režim

Při rozboru frankistického režimu již nevystačíme s klasickým dělením politických režimů na demokracii a totalitarismus. Jedná se o třetí samostatný typ s vlastním stylem tvorby politiky, nikoli jakýsi přechodný typ mezi demokracií a totalitarismem. S jeho definicí přišel jako první politolog J. J. Linz. Svou koncepci autoritativních režimů vypracoval právě na příkladu Frankova Španělska. Linz⁶⁵ charakterizuje takové režimy jako „politické systémy s limitovaným politickým pluralismem, s typickou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace, ve kterých vůdce či výjimečně malá skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.“

Většina autoritativních režimů buduje jedinou politickou stranu. Narozdíl od vůdčí strany v totalitních systémech, ale neuchvacuje veškerou moc a je spíše místem, kde se střetávají nejrůznější vlivné společenské skupiny. Zdrojem veškeré moci zůstává vůdce, a tak se strana nakonec stává neakceschopným aktérem dění okolo ní.

V limitovaném pluralismu jsou tolerovány společenské a jiné organizace nepodřízené centru a v omezeném rozsahu i semiopozice pod podmínkou, že nezpochybňují samotnou podstatu režimu a jsou k němu loajální.

⁶⁵ LINZ J. J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Londýn: Boulder, 2000, s. 159 a násl.

Dalším charakteristickým znakem autoritativních diktatur je neexistence jasné ideologie. Její absence je nahrazena vágní a proměnnou mentalitou založenou spíše na emočním citění. Obecně jsou vyzdvihovány takové hodnoty jako patriotismus, sociální spravedlnost, hospodářský rozvoj, řád, se kterými se dokáže ztotožnit většina společnosti.

Absence ideologie představuje závažnou překážku při mobilizaci mas, neboť ideologie dokáže svým obdivovatelům nabídnout utopické vize o lepší budoucnosti a přimět je tak k participaci na věcech veřejných, na což mentalita vyznávající všeobecné hodnoty nestačí. Vládnoucí vrstva se tak spokojuje s apatií a pasivní akceptací režimu ze strany ovládaných.

Vnitřně se autoritativní režimy dále člení na několik typů. Linz jich uvádí sedm⁶⁶, podle kombinace tří základních faktorů: stupeň politického pluralismu, ideologičnosti a politické participace. Nebudu uvádět všechny, zmíním se pouze o těch, které Španělsko modelově představovalo. Především je charakterizovaly prvky byrokraticko-militaristického typu vlády, v níž hrála dominantní, nikoli však rozhodující, roli armáda a řízení státu ovládali odborníci, aniž by stáli o podporu mas, jak to bylo typické zejména pro období hospodářského rozkvětu. Zčásti lze tehdejší Španělsko zařadit taktéž mezi režimy organicko-etatistické, vycházející z předpokladu, že lidé jsou přirozeně členy bezpočtu různých společenských skupin a politický život je tak uskutečňován skrze ně. Tento typ režimu je postaven na korporativisticky organizované společnosti.

Na základě výše uvedeného je tedy zřejmé, že autoritativní režim je jedním ze základních typů nedemokratického uspořádání, ale s totalitarismem, jako druhé možnosti nedemokratické vlády, má pramálo společného. Pro totalitní diktatury je typická existence vůdčí ideologie a vedoucí úloha jediné masové strany, ovládnutí správních struktur jejími členy, absolutní kontrola všech aspektů života společnosti, včetně ekonomické činnosti, potlačení opozice a masový teror doléhající na celou

⁶⁶ LINZ J. J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Londýn: Boulder, 2000. s. 184 a násl.

společnost, politická mobilizace obyvatel a snaha o expanzi.⁶⁷ To vše je autoritarismu cizí.

Dosaďme nyní za modelové znaky autoritativního režimu konkrétní instituty frankistického systému.

Nepopiratelnou autoritou a nezpochybnitelným nositelem moci zůstával po celou éru diktatury *caudillo*. Jakkoli by se mohlo zdát, že v posledních letech své vlády ztrácel Franco zásadnější viiv, je třeba poukázat na skutečnost, že se ani tehdy nevytvořila dostatečně silná opozice, která by mu mohla vzdorovat. Důvody její slabosti lze hledat jednak v rozsahu uplatňovaných represí, a jednak v malé přitažlivosti opozice pro široké vrstvy obyvatelstva, které byly s frankismem a jeho hospodářskými úspěchy relativně sžité.

Kontrolovaná pluralita politických názorů mohla být uplatňována v rámci *Movimienta*. O jejich prosazení se staraly tzv. politické rodiny (*familias del régimen*, jinak také režimní klany)⁶⁸ zastávající jednotlivé názorové proudy. Franco střídavě upřednostňoval ty či ony rodiny, přičemž nad nimi nikdy neztrácel přehled a kontrolu. Rovnováhu sil zajišťoval mimo jiné jejich poměrným zastoupením ve vládě. Mezi hlavní režimní klany patřily armáda, Falanga, církev, monarchisté, technokraté a tzv. čistií frankisté⁶⁹. Limitovaný pluralismus aplikovaný ve frankistickém Španělsku označil později Raymond Carr za „ochočený pluralismus“⁷⁰. Naráží tím na marginální pŕtky mezi politickými klany pod bedlivým dohledem Franka.

Politická apatie obyvatel byla až na válečná léta zcela zřetelná, potřebné davy vyvolávající slávu *caudillovi* zajišťovali placení dělníci nebo alespoň skalní přívrženci Falangy.

Poslední charakteristikou, kterou Linz uvádí, je absence ideologie. Pokusíme-li se zdůvodnit tento stav, musíme nutně dojít k závěru, že buď vytvoření vůdčí ideologie zabraňuje spolupůsobení více politických směrů, nebo ji vůdce záměrně nevytváří, tak aby jej v budoucnu

⁶⁷ BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. s. 64

⁶⁸ tamtéž, s. 140

⁶⁹ CARR R. *Spain 1808-1975*. Oxford: Clarendon press, 1982. s. 698

⁷⁰ tamtéž, s. 697

neomezovala. Obě tato tvrzení lze ve frankismu uplatnit. Na jeho počátku, kdy bylo potřeba společnou ideou mobilizovat masy, nebyli povstalci jednotní ohledně otázky směřování státu, a po jeho konsolidaci už Franco o vlastní ideologii nestál. Při jeho neskutečných politických obratech by mu byla spíše na obtíž. Jedinou ideou, které se Franco celý život držel, byl jeho odpor ke komunismu a svobodnému zednářství, což je ale jako státní idea žalostně málo. Je proto s podivem, jak dlouho se dokázal udržet režim bez jasně formulovaných cílů.

Nezřídka bývá Frankova vláda označována za fašistickou. Osobně se přikláním k těm, co toto tvrzení odmítají. Ačkoli ve svém počátečním období režim užíval některých atributů fašismu a udržoval přátelské vztahy s mocnostmi Osy, nelze než frankistický režim označit za čistě pravicově-autoritářský, jak jsem rozvedla výše. Nic na tom nezmění ani fakt, že Franco za války pragmaticky využil velké popularity Falangy, která představovala specifickou formu španělského fašismu. Nový stát však od ní převzal jen některé vnější prvky, příkladem může být typický fašistický pozdrav následně zrušený roku 1945. Na odpor proti fašistickým ideologiím se po občanské válce postavily ostatní pravicové strany, stejný postoj zaujala i katolická církev.

Španělský fašismus má své kořeny ve třicátých letech. Jeho prvním zastáncem byl novinář Ernesto Giménez Caballero. V jeho případě však dosud nešlo o nějaký ucelený ideologický systém, ale pouze o vágní vize španělského nacionalismu s důrazem na katolictví.⁷¹ Vzhledem k absenci konkrétních politických receptů si Caballero nezískal větší podporu ve společnosti. Zatraktivnit fašistické ideje se podařilo až jeho pokračovateli Ramirovi Ledesmovi Ramosovi⁷². Jeho program nabízel v kulturní a morální oblasti návrat k tradici, v politické sféře pak vytvoření nového řádu založeného na sjednocené hierarchické společnosti a vůdcovském principu. K naplnění svých vizí založil Ledesma v roce 1931 politickou stranu JONS (*Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista* – Výbory pro národně

⁷¹ SAZ CAMPOS I. *España contra España: los nacionalismos franquistas*. Madrid: Marcial Pons, 2003. s. 105 a násl.

⁷² tamtéž, s. 118 a násl.

syndikalistickou ofenzivu). Podpora JONS mezi obyvateli nebyla vysoká a větší popularitu si získaly až v okamžiku spojení s Falangou. Jejím zakladatelem a nejvýznamnějším představitelem španělského fašismu vůbec se stal José Antonio Primo de Rivera, syn bývalého diktátora. Jeho pojetí fašismu bylo zcela originální, neboť se v něm střetávaly dvě zcela protichůdné myšlenky, úcta k tradici a náboženským hodnotám a obdiv k modernismu, tak typickém pro fašistické hnutí v Itálii.⁷³ Možná právě proto si jeho Falanga až do válečných let nezískala rozsáhlejší podporu mezi obyvatelstvem a posléze se do španělských dějin nezapsala ani tak pro svůj program jako pro vlnu násilí, kterou rozpoutala. To bylo také jedním z důvodů, proč ji Franco využil. Na počátku povstání ji velmi potřeboval k vytvoření početné vojenské síly a k mobilizaci širokých vrstev obyvatelstva. Kromě toho ji používal jako ideologickou fasádu při jednání s italskými a německými spojenci. Po válce, kdy již těchto úkolů nebylo zapotřebí, otupil Falanze (po spojení s JONS zněl oficiální název FE de las JONS) fašistické drápky začleněním do FET y de las JONS (později *Movimiento Nacional*) a přetvořil ji tak v bezzubé hnutí sloužící nanejvýš k ozdobě režimu.

Osobně se domnívám, že fašistické ideje se ve Frankově Španělsku nemohli uchytit, a to z několika důvodů. Zaprvé, povstalecká strana byla složena z mnoha politických směrů, pro které byly fašistické myšlenky příliš radikální. Zadruhé, Franco nebyl tím strhujícím vůdcem, kterého by takové hnutí potřebovalo a osobně se řídil spíše heslem *laisser-faire*, než by vytvářel nový řád.⁷⁴ A v neposlední řadě měla ve Španělsku silnou pozici katolická církev, která dohlížela na zachovávání morálky a dodržování tradic a u které nebylo možné očekávat podporu modernistických vizí fašismu. Frankistické Španělsko usilovalo více o navrácení tradičních hodnot zaručované katolickou církví než o vytvoření zcela nového řádu.

Dále se již frankistický režim ubíral osobitou cestou, a jak se ukázalo později, stal se příkladem pro vytvoření úplně nové koncepce politických režimů.

⁷³ CHALUPA J. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 37

⁷⁴ Frankovi imponovala vláda katolických králů a Filipa II.

7.2. Srovnání s ostatními diktaturami

Na základě výše naznačených tezí je nasnadě porovnat frankismus s obdobnými autoritativními režimy. Za jejich představitele jsem vybrala Salazarovo Portugalsko a Mussoliniho Itálii pro jejich dobovou i geografickou blízkost s Frankovým Španělskem.

7.2.1. Salazarovo Portugalsko

Ačkoli se, jak v případě Španělska, tak v případě Portugalska té doby, jednalo o autoritativní režimy v čele s vůdčí osobností, nalezneme mezi těmito režimy mnoho rozdílů. Vše pramenilo již z odlišného zrodu nových států. Zatímco Franco si svou pozici musel vybojovat v krvavé válce, kdy se proti němu postavila téměř polovina národa, puč v roce 1926 v Portugalsku skoncoval se zkorumpovanou a nestabilní republikou. S tím souvisela i následná role vůdců v čele státu. Zatímco Franco postupem času uvěřil ve své historické poslání zachránce Španělska, Salazar se pečlivě vyhýbal pokusům o vytvoření kultu své osobnosti.⁷⁵

Další rozdíly pramenily z odlišných pohledů státníků na fungování státu. Oba sice odmítali demokracii, ale Salazar navíc opovrhoval i principem rovnosti ve společnosti a domníval se, že pramenem moci nemohou být masy, nýbrž elita, jejíž povinností je lid vést a obětovat se pro něj.⁷⁶ Tato teorie se plně projevovala i při obsazování Salazarových vlád. Ve vládním kabinetu se tak pravidelně objevovalo nezvyklé množství univerzitních

⁷⁵ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 58

⁷⁶ BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. s. 120

profesorů. Proto se jeho vládě začalo přezdívat „katedrokracie“.⁷⁷ Salazar navíc nikdy nestál v čele státu a spokojil se s postem předsedy vlády. Hlavou státu byl prezident volený přímo všemi občany. Vzhledem k tomu, že se jednalo o čestnou funkci bez větších pravomocí, nikterak nesnižovala Salazarovo mocenské postavení.

Rozdíly mezi salazarismem a frankismem se týkaly i jejich režimních stran a míry uskutečnění idey korporativismu. Salazarovou představou o ideální společnosti, byla její naprosto depolitizovaná forma, a proto byla Národní unie od počátku spíše hnutím než politickou stranou a jejím hlavním úkolem byla obrana obecných myšlenek morálky a řádu. Základem státu se stala idea korporativismu, částečně, leč méně úspěšně uplatňovaná i ve Španělsku. Tato portugalská koncepce dostala označení tzv. „Nový stát“.⁷⁸

Salazar, původně vysokoškolský učitel ekonomie, byl narozdíl od Franka teoretik, který se své autoritativní postoje snažil abstraktně zdůvodnit a legislativně vymezit fungování státu.⁷⁹ Co Frankovi trvalo přes třicet let, dokázal Salazar během jediného roku. Základem ústavního systému Nového státu se stala Ústava⁸⁰ z roku 1933, která zaváděla originální model státního uspořádání. Veškerá výkonná i zákonodárná pravomoc náležela vládě. Byl sice zřízen dvoukomorový parlament, s horní komorou, Sněmovnou korporací, složenou ze zástupců korporací a místních správ, ale podobně jako ve frankismu nehrál ve státě nijak zásadní roli. Jeho pozice byla posílena až na konci padesátých let, kdy mu byla svěřena volba prezidenta. Ústavou byla občanům formálně zaručena rovnost v právech a povinnostech. Nesnáze s uplatněním deklarovaných práv mohla přinést jejich regulace umožněná vydáváním zvláštních zákonů.

Salazarismus nebyl narozdíl od Frankovy vlády natolik spjat s katolickou církví. Ta byla sice v ústavě označena za církev portugalského

⁷⁷ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 58

⁷⁸ tamtéž, s. 143

⁷⁹ tamtéž, s. 120

⁸⁰ KLÍMA J. *Tichý diktátor*. Praha: Skřivan, 2005. s. 89

národa, ale zároveň bylo školství prohlášeno za nekonfesionální, a tak byl její vliv značně omezen.

Poměr států ke svým armádám byl obdobný. Oba diktátoři se o ně opíraly při prosazení svých záměrů. Přesto lze říci, že Frankův režim byl ke svým vojákům vstřícnější, snad pro Frankovu vojenskou minulost. Mnoho generálů zastávalo posty na nejvyšších státních místech, což při Salazarově teorii o vládě odborníků nepřicházelo v úvahu.

V tomto srovnání se ukazuje Salazarovo Portugalsko proti frankismu jako mnohem propracovanější politický systém, který dokázal hned v počátku vytvořit právní rámec svého fungování a jím se řídit až do svého násilného pádu. Taktéž nikdy nevyužíval v takové míře a brutalitě násilí a represí k potlačení opozice. Nenechme se ale tímto zdáním klidu zmást, stále se, stejně jako v případě Frankova Španělska, jednalo o osobní diktaturu se vším, co k ní patří, přestože v Salazarově podání se jednalo o diktát z postu předsedy vlády.

7.2.2. Fašistická Itálie

Při porovnání Mussoliniho Itálie s Frankovým režimem nelze opomenout *caudillovu* počáteční inspiraci v italském fašismu. Předmětem obdivu byl především vyzdvihovaný nacionalismus a korporativistické uspořádání státu. Španělsko však nikdy nepřijalo fašistické ideje, a tak tato skutečnost implikuje všechny následné rozdíly. Především italský fašismus levituje mezi totalitními a autoritativními režimy. Svým známým heslem „Vše v rámci státu, nic mimo stát, nic proti státu.“ Mussolini jasně vyjádřil touhu po úplném ovládnutí společnosti a především její přetváření v jednotnou státostranu. *Duce* usiloval o vytvoření nové ideální společnosti,

o zrození nového a lepšího člověka.⁸¹ O to se Franco nikdy ani nepokusil a spokojil se s politickou apatií společnosti. Touha po kontrole všech aspektů života společnosti a italský imperialismus tak řadí Mussoliniho režim do kategorie totalitních systémů. Jedná se však o jediné charakteristiky totalitního režimu a ostatní, jak jsem je uvedla v předchozí kapitole nesplňuje, proto většina odborníků začleňuje fašistickou Itálii mezi režimy autoritativní.⁸²

Jeden z největších rozdílů mezi zmíněnými režimy tkvěl v naprosto rozličné pozici státní politické strany. Oproti bezzubému španělskému Národnímu hnutí byla Národní strana fašistů hybnou silou celého systému, strana se stala státní organizací. Jednotu strany a státu ztělesňovala Velká fašistická rada, nejvyšší státní orgán nadřazený vládě i parlamentu. Náležela jí faktická výkonná i legislativní moc. Mussolini nebyl zdaleka neomezeným vládcem, tak jako Franco, a ve svém rozhodování se musel podřizovat její vůli. Nakonec byl dokonce Velkou fašistickou radou sesazen.

Obě země a s nimi i Salazarovo Portugalsko spojovala idea korporativistického uspořádání státu, z nichž pak rozhodně Španělsko zůstalo nejvíce vzdáleno od naplnění tohoto cíle. Tato teorie vychází z přesvědčení, že ve společnosti se přirozeně vytváří bezpočet různých skupin, skrz které je poté možné organizovat politický život. Jejím odrazem na nejvyšší státní úrovni bylo vytvoření horních komor parlamentu, do kterých byli členové voleni v rámci korporací – ve Španělsku Národní rada, v Portugalsku Sněmovna korporací, v Itálii Národní rada korporací. Ve všech třech režimech se ale následně tento systém ukázal jako neživotaschopný a jejich pád nepřežil.

Italský právní řád se podobně jako portugalský opíral o základní zákon – Ústavu z roku 1928. Španělsko tak zůstává se svou koncepcí souboru *leyes fundamentales* zcela osamoceno.

⁸¹ CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 62

⁸² BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. s. 58

Tímto stručným porovnáním základních rysů jihoevropských diktatur jsem chtěla poukázat na osobitost Frankova režimu. Při analýze jeho struktury a fungování je nutné vyjít z faktu, že se jednalo o diktaturu osobní, úzce vázanou na osobu vůdce. Franco byl přesvědčen o svém historickém poslání, aby spoluvytvářel osud své země. Dalším významným rysem byla pomalá a nikdy nedokončená institucionalizace režimu. Vedla k ní nechuť Franka právně stanovit a tím i omezit svou moc, a zároveň různorodá koalice režimních klanů zastávající odlišné představy o fungování státu. V neposlední řadě se jednalo o diktaturu vojenskou, ale v tom smyslu, že jednotliví důstojníci, nikoli armáda jako celek, zastávali významné posty v administrativě.

Frankova diktatura byla ojedinělá nejen délkou svého trvání, ale i státním uspořádáním a neuvěřitelnou schopností adaptability.

8. Závěr

Diktatura generála Franka byla jednou z prvních svého druhu v Evropě a systém jejího fungování mohl být jistě inspirací pro právní systémy celé řady dalších obdobných režimů. V diplomové práci jsem se pokusila shrnout základní body právního vývoje Španělska v období frankistického režimu. Opírala jsem se při tom především o soubor základních zákonů jako páteř jeho právního řádu.

Pro Frankův autoritarismus jsou charakteristické následující atributy:

- soustředění státní moci v rukou jednotlivce
- omezení politické plurality
- omezené občanské svobody, potírání regionálního nacionalismu
- unikátní systém právního zakotvení režimu
- národní syndikalismus
- schopnost adaptability

Frankův režim byl především osobní diktaturou, od čehož se odvíjí veškeré ostatní závěry. Pozice vůdce byla po celé období režimu zcela neotřesitelná a fakticky ve svých rukou soustřeďovala veškerou moc. Role *caudilla* byla neustále potvrzována ve všech zákonech. Po Frankově smrti se ukázalo, jak úzce s ním byl režim spjat.

V souvislosti s téměř neomezenou mocí *caudilla* docházelo pochopitelně k vychýlení dělby moci na úkor nositele moci zákonodárné a nezávislosti justice. Potlačovány byly odlišné názory na chod státu. Poslušnost obyvatelstva byla zajišťována omezením občanských práv.

Z ústavněprávního hlediska je ale nejvýraznějším rysem frankistického režimu jeho unikátní model institucionálního zakotvení státu. Běžný typ monolegální ústavy byl nahrazen souborem základních zákonů, v němž se jednotlivé zákony zabíraly konkrétními právními instituty a řešily tak postupně a pouze po částech jednotlivé oblasti fungování státu. Jednalo se

o soustavu sedmi zákonů, které byly vydávány postupně v rozmezí téměř třiceti let. Pro Frankův režim je tak charakteristické dlouhé období bez formálního zakotvení vztahů mezi nejvyššími orgány státu.

Tato Frankova liknavost při institucionalizaci režimu mu usnadnila proplovat politickými vodami poválečné Evropy. Prapůvodní přátelství se zeměmi Osy bylo zapomenuto a díky rozdělení světa železnou oponou se Frankovu Španělsku podařilo navázat kontakty s demokratickým Západem, a získat tak všeobecné uznání svého režimu. Z navázaných vztahů dokázal ale vytěžit ještě mnohem více. Do země začaly proudit rozsáhlé zahraniční investice, které nastartovaly hospodářský „zázrak“ šedesátých let. Zvyšující se životní úroveň obyvatelstva významně napomohla k prodloužení nastoleného režimu, jak předpokládali technokraté. Jimi zavedené reformy pak přispěly po ekonomické stránce k hladké transformaci režimu v moderní demokratický stát.

Syndikalistické uspořádání výrobního procesu, tak typické pro prvopočátky režimu, bylo během šedesátých let významně pozměněno a je možné prohlásit, že vize korporativisticky uspořádané a fungující společnosti nebyla bezvýhradně naplněna.

Obecně lze v kontextu španělských dějin konstatovat, že ačkoli snad byla Frankova doba v jistých ohledech přínosem, nelze opominout fakt, že přes všechny liberalistické tendence se stále jednalo o autoritativní režim se všemi zápory, které z této formy vlády vyplývají.

Použitá literatura:

BACHOUDOVÁ A. *Franco*. Praha: Themis, 2000

BALÍK S., KUBÁT M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004

BLAHOŽ J. Ústavnost a demokracie. *Právník*. Praha: 1998, Roč. 137, No. 1

CARR R. *Spain 1808-1975*. Oxford: Clarendon press, 1982

ELLWOOD S. *Franco: člověk, voják, diktátor*. Brno: Books, 1999

CHALUPA J. *Jak umírá diktatura: pád Frankova režimu ve Španělsku*. Olomouc: Votobia, 1997

CHALUPA J. *Španělsko*. Praha: Libri, 2005

CHALUPA J. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002

JEDLIČKOVÁ P. *Politický systém frankistického Španělska 1939 – 1975*, (Rigorózní práce). Praha: 2000. – Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd

KLÍMA J. *Tichý diktátor*. Praha: Skřivan, 2005

KLOKOČKA V., WAGNEROVÁ E. *Ústavy států Evropské unie*. Praha: Linde, 1997

LEVITNER J. Právní dějiny II. Španělské republiky a Frankovy diktatury. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: 2001, Roč. 9, No. 1

- LINZ J. J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Londýn: Boulder, 2000
- PAVLÍČEK V. et. al. *Ústavní právo a státopěda: obecná státopěda I. díl*. Praha: Linde, 2003
- PAYNE S. G. *Falange: a history of Spanish Fascism*. Stanford: Stanford University Press, 1961
- PAYNE S. G. *The Spanish Revolution*. New York: W. W. Norton company, c. 1970
- PAYNE S. G., TUSELL J. *Política y sociedad en la España del siglo XX*. Madrid: Akal, 2000
- PETRÁČKOVÁ V., KRAUS J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2001
- PRESTON P. *Franco*. Praha: BB Art, 2001
- PRESTON P. *The Politics of Revenge*. Londýn: Routledge, 1995
- SAZ CAMPOS I. *España contra España: los nacionalismos franquistas*. Madrid: Marcial Pons, 2003
- SELTENREICH R. Vlast, chléb a spravedlnost – „Fuero del Trabajo“ z roku 1938 jako „základní zákon“ frankistického Španělska. *Právník*. Praha: 2004, Roč. 143, No. 3
- THOMAS H. *La guerra civil española I., II*. Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1978
- TUSELL J. *Dictadura franquista y democracia*. Barcelona: Crítica, 2003

UBIERTO ARTERA A. et. al. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 1995

ŽALOUDEK K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999

Internetové odkazy:

Dekret o sjednocení (1937). Dostupný z www
<http://www.telefonica.net/web2/fmurilla/fet.htm>

Konkordát mezi Svatým stolcem a Španělskem (1953). Dostupný z www
http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/

LARUELO RUEDA E. *Los Fondos históricos del INI: Fuentes para el estudio de la empresa pública industrial*. 2005. Dostupné z www
http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/b21_laruelo.pdf

Dekret č. 138/1936 Sb.,
„Leyes fundamentales“,
Ústava II. republiky (1931),
Zákon č. 311/1978 Sb., Ústava 1978,
Zákon č. 1/1977 Sb., o politické reformě. Dostupné z www
<http://www.cervantesvirtual.com/portal/constituciones/Espanya/constituciones.shtml>

Papežská encyklika Pacem in Terris (1963). Dostupná z www
http://www.vatican.va/holy_father/john_xxiii/encyclicals/

Papežská encyklika Rerum Novarum (1891). Dostupná z www
http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/

Zákon č. 52/2007 Sb., o historické paměti. Dostupný z www
http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/

Zákon o politické odpovědnosti (1939). Dostupný z www
http://www.memories.org/legis/legis_ca/ley_9_2_39.pdf

Zákon o potlačování komunismu a svobodného zednářství (1940). Dostupný z www <http://www.cienmas.org/pages/masonhoy/repre.pdf>